

~~2510~~

Вісник

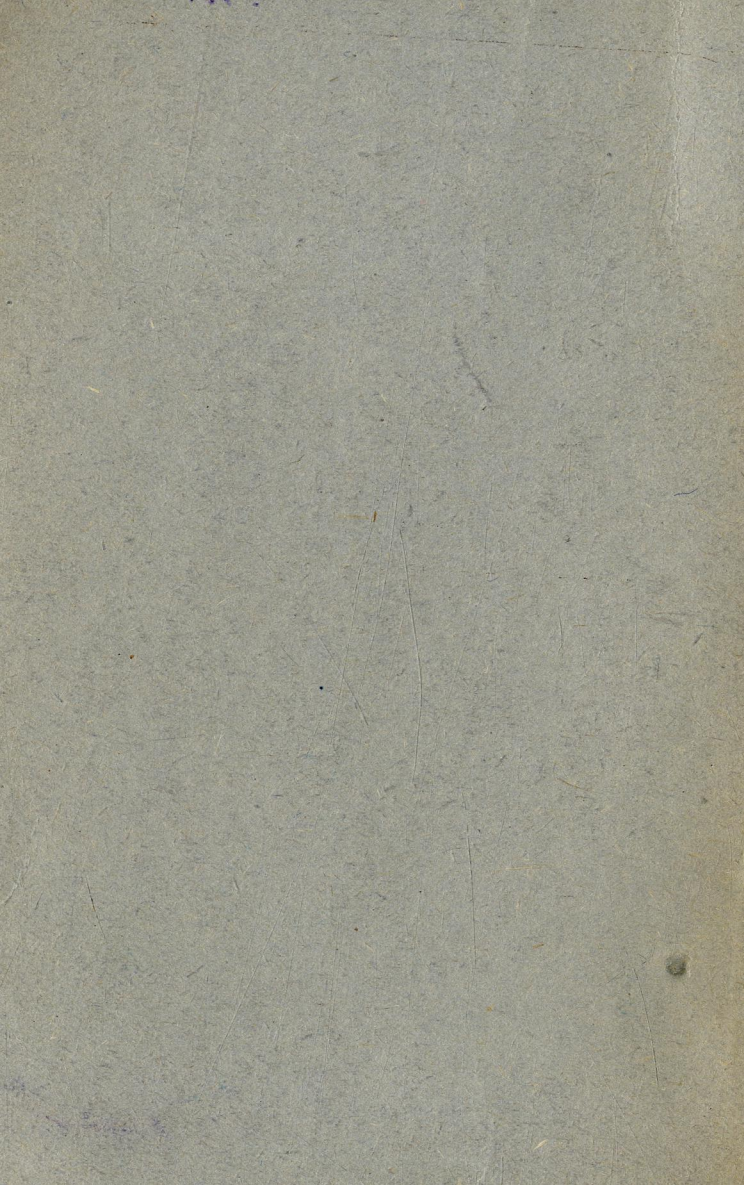
Р.ДИМІНСЬКИЙ

ВЕЛЕПРОСТІРНЕ
ГОСПОДАРСТВО
ЄВРОПИ

УВ

сг

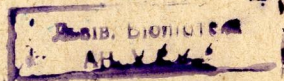
06 10 ~~Дім~~
ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. II.

Р. ДИМІНСЬКИЙ

25-10
ВЕЛЕПРОСТІРНЕ
ГОСПОДАРСТВО ЕВРОПИ

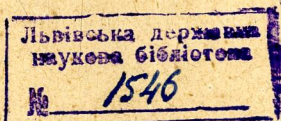
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
КРАКІВ

1942

ЗМІСТ.

Передмова	3
1. Вступні заваги	5
2. Загальні поняття	13
3. Причини й передісторія	21
4. Трудні початки й нова ідеологія	29
5. Новітнє розуміння автаркії	37
6. Нові напрямки зовніторговельної політики	45
7. Економічна сторінка об'єднання	53
8. Політична сторінка об'єднання	62
9. Наслідки об'єднання для учасників	70
10. Загальні висновки	78
Література	88

Друк: »Нова Друкарня Денникова« під командарською управою, Краків, вул. Ожешкової 7.

Druck.: »Nowa Drukarnia Dziennikowa« Kommissarische Verwaltung Krakau, Orzeszkowagasse 7

Накладом »Українського Видавництва«, Краків.

Райхштрассе 34. П. п.

ПЕРЕДМОВА.

Розвідка про „Велепростірне господарство Європи”, написана з початком 1941. р. Ділиться на 10 рівних розділів, бо тільки ж статей, одна по одній мало появितись на цю тему в „Краківських Вістях” і опісля мали вийти цілістю як окрема відбитка. На жаль, справа з друкуванням затяглась. Появилось справді 6 розділів у ч. ч. 116, 117, 128—132: дальші 4 були вже приготовані до друку, але з вибухом війни на Сході інші питання висунулися вперед.

Справді, відбитка виходить повнотою, але у змінених умовах і тому неодноразово в ній вже не відповідає сьогодняшнім відносинам, поглядам і настроям. Легко в тексті зробити формальну поправку тих кілька місць, що відносяться до Совітського Союзу. Але їх тому й було так мало, що в добі складання статей складне міжнародне положення веліло не торкатися ближче того далекого тоді Європі світа. Тому й у розвідці майже немає згадки про позитивне значіння українських земель для господарства Європи в цілому, так як нема її й про негативну роль Совітського Союзу. Та ці питання настільки важні й особливі, що все одно варто би було їх розглянути в окремій праці.

Деякі сумніви могли би виринати з інших міркувань: залежно від того, чи й до якої міри включається Схід до європейського господарства, не лише висновки щодо успішности об'єднавчих змагань у всеєвропейському мірилі неоднакові, а й сам підхід до справи стає зовсім інший. Можна було передбачати й те, що згодом сталося, та зовсім інакше уявляється те, що тільки за деяких передумовин у майбутності повинно би прийти, зовсім інакше вражає потім дійсність з її конкретними явищами й методами. Отже ця розвідка відповідає поглядам головно німецьких економічних кол і наставленню з-перед червня ц р., не сьогоднішнім; у тім її часова обумовленість. Із з'ясованих у ній теорій не слід робити практичні висновки про сучасні відносини.

Проте багато тут об'єктивного матеріалу й наświetлення до глибших основ економічних явищ; це до деякої міри нарис теорії велепростірного господарства. Трудно вловити суть того, що тільки в початковому й нестрімному розвитку, тому й не все тут може переконливе. Але таке загальне й згущене з'ясування нелегко було б найти й у чужій літературі, в українській ж дуже мало розвідок на загально-економічні теми, зокрема ж про важливі переміни в сучасній добі господарського розвитку. Тому ця відбитка все ж повинна стати корисним причинком до пізнання істоти й напряду течій новітньої економії.

Р. Димінський.

Берлін, січень-липень 1941.

ВСТУПНІ ЗАВВАГИ.

В народньо-господарській ділянці, як і в багатьох інших ділянках, досвід останніх років позначився змінами, що кажуть перевести основну ревізію деяких старих поглядів. На наших очах відходить до історії неодно, що досі люди звикли вважати в економії тривким і незмінним каноном. Виринає нова проблематика і появляються нові економічні поняття.

При створюванні нової народньо-господарської дійности ми активної участі не беремо. З тієї річевої непричасности випливають деякі термінологічні труднощі при висловлюванні нових понять: замість, щоб родились з власної економічної думки, терміни тільки перекладані з чужої мови — нераз вражають своєю штучністю. Мусимо засвоїти собі зміст таких економічних понять, як напр., „велепростірне господарство“, що не зовсім покривається з поняттями просто великого господарського простору Європи.

Думку про „європеїше Гроссравмвіртшавт“ з половини 1940-ого року загально поширюють у Німеччині статті й замітки

в часописах і фахових періодиках. Поширюють і промови економічних діячів на зборах та всяких господарських імпрезах. Окремі реферати, дискусії, навіть цілі циклі рефератів поглиблюють проблему майбутнього об'єднання всіх народніх континентально-європейських господарств в якусь більшу господарську збірноту нового й вищого типу, саме в „велепростірне господарство” континентальної Європи.

Стихийне поширення тієї чи іншої економічної думки є доказом, що вона висловлює якусь нову напрямну, нову течію в господарському розвитку. Для противників це тільки модне гасло, що розвіється при зміні вітру. Такі сумніви відзивалися проти думки господарського об'єднання Європи вже тому 10 літ. Вже тоді появлялися про цю справу публікації, вже тоді, очевидно, йшла наукова підготовка, зокрема в Німеччині. Отже річ не йде про відруховий новотвір уяви, викликаний ходом теперішньої війни. Тільки давніше „велепростірницькі” думки не виходили поза вузьчі кола фахівців та не знаходили підтримки в рішальних державних чинників, бо й не було для них підстави в зовнішніх умовах.

Сьогодні думка про велепростірне господарство це вже не якась безкровна й нереальна суто теоретична концепція. Вийшла вона в широкий світ завдяки господарським і політичним керманичам сучас-

ної Німеччини. Промови міністра й інших чільних представників німецького народного господарства, напр., з нагоди показових ярмарків у Ляйпцігу, Відні і т. д., виявили ясно, що господарське об'єднання держав континентальної Європи належить до підставових точок німецької програми про впорядкування відносин після переможного закінчення війни. Дотичні напрямні економічної думки ввійшли до актуальної, політичної програми, стали одною із свідомих цілей сучасної війни.

Те об'єднання може бути метою тільки континентальних воюючих держав. Англія надто зв'язана із своїми заморськими посілками, щоб могла органічно належати до об'єданого господарського «велепростору» Європи. Оскільки така єдність вищого типу лежить в інтересі всієї Європи та створювання велепростірних господарств іде по лінії розвитку сучасної економії, то теперішня війна має господарський зміст лише з погляду перемоги Німеччини, як ядра континентальної Європи. Кінцевий успіх сторонніх, протиевропейських сил означав би якщо не розбиття європейських просторів, то приєднання їх до чужої системи, з ядром поза історичними межами континентальної Європи.

„Структурно-господарський зміст” війни не має нічого спільного з об'явлюванням самозрозумілих правд, що воюючі держави завжди мають господарські інтереси, що

перемога в війні зв'язана з матеріальними користями, поразка з втратами і т. д. Річ тут не в маєткових пересувах поміж воюючими сторонами, а в основній перебудові існуючого господарства Європи, подекуди навіть в основній зміні економічного світогляду.

Не кожна війна має структурно-господарську важливість у такому розумінні. Навіть у великих війнах не завжди приходить до основних структурних змін, бодай не безпосередньо та не свідомо і заздальгідьянованих. Цікаво тут протиставити світовій війні (1914—18) сучасну, яка є європейською, якщо йде виразно за провід і перебудову в самій Європі. Позатим вона йде на широкій площині боротьби за об'єднання у великі господарські простори: явно і збройно діється це на Далекому Сході, скрито й за серпанками політичних гасел на західній півкулі.

Світова війна прийшла після довшого часу мира й добробуту. Панівна тоді економічна система в цілості вдовольняла обидві групи воюючих держав та була їм спільна в основі, якщо й не в ступні розвитку окремих країн. У всіх державах визнавали засади капіталістичного ладу у формі т. зв. ліберального чи свобідного господарства. Носіями господарської активності були й залишались одиниці чи окремі підприємства, держава обмежувалася лише до загального нормування передумов гос-

подарської діяльності, але до неї втручалася якнайменше. В рамках світового господарства, як збірного вислову міжнародніх взаємин, кожна країна, чи пак її господарські одиниці й підприємства, старалась виробляти й вивозити ті добра, для виробу яких мала сприятливіші умовини та довозити з інших країн те, що вони виробляли краще або дешевше.

Не було розламу на різні економічно-світоглядіві табори. Протикапіталістичні гасла не мали практичного значіння в господарському житті. Не було й економічної програми на випадок війни та щодо дальшої післявоєнної майбутності. З організаційного боку також не було ніякої поважної підготовки, як треба би стрінути викликані війною господарські труднощі. У надії на короткотривалість війни здебільшого їх і не передбачували. За війни держави помагали собі придуманими наспіх тимчасовими заходами, після її закінчення латали очевидні прірви й недомагання кожноразово засобами, які на дальшу мету ніякої суттєвої напрари не приносили.

В економічній думці та в організаційних засадах господарки ніби нічого в основі не змінилось, але механізм вже якось не діяв та для зубожілої Європи дійсність стала дуже важка. Західні держави не виявили ніякого зрозуміння для змінених умовин, навіть щодо своїх вимог до переможених країн. У справі т. зв. воєнних репара-

цій та взаємного господарського доповнювання явно знехтували найосновніші й найбільше признані економічні правди. Безконечна низка безплідних конференцій виявляла безсилість знайти основну розв'язку наболілих питань чи бодай поважно шукати її. Безпосередньо світова війна не мала позитивного господарського змісту для Європи (в світовім мірілі спричинила рішальне пересунення у користь Америки, подекуди й інших заморських країн). Зате світова війна мала негативне господарське значіння. Вона завдала рішальний удар старій системі світового господарства, що з того часу почала наявно розкладатись.

Сучасна європейська війна настала після двадцятилітньої господарської скрути. Коли вірити теорії довгих кон'юнктурних хвиль, то за якого пів століття чергуються два господарські періоди. Перший має назагал тенденцію розмаху й росту з тимчасовими тільки погіршеннями (депресійні роки коротких хвиль); такий період зростаючого добробуту приблизно закінчила світова війна, з нею скінчилась також передвоєнна економічна система. Другий період — навпаки — має з виїмками хвилевої поправки (роки розмаху коротких хвиль) загально спадний напрям. Важкі часи спонукали до глибшої застанови й гострішого розгляду економічних основ. Безвиглядність пошуканок за направою старими шляхами породила зовсім відмінні

економічні гасла і почини, що різко зірвали з дотеперішньою „традиційною” системою та навязали до нового періоду в історії господарства світа.

Два різні господарські лади, два відмінні економічні світогляди стоять нині один проти одного. Старий лібералістичний із свобідною в основі господаркою одиниць; у підході до господарських справ засадничу перевагу мають чисто економічні міркування, між поодинокими країнами існує поділ праці, відповідно до висоти порівняльних коштів виробництва та в рамках світового господарства. Кермована господарка („Геленкте Віртшафт”) заперечує і такий поділ праці й таку вищу єдність. Висуває автаркійні гасла для ясно накреслених господарських просторів держав та їхніх природньо-господарських збірнот. В її основі також індивідуальні господарства та їхня ініціатива, але з повним підпорядкуванням їхньої чинности державній кермі та загальним інтересам народу, зорганізованого в державі. Економічні напрямні підпорядковані загально-політичним.

Крім тих двох був ще й третій табір: колективістична й плянова господарка в країнах, де індивідуальне господарство, приватна ініціатива й власність і т. д. зникли в користь зцентралізованого державного господарства, та це вже відпадає.

Сучасна війна виявляє (нас цікавить лише господарська сторінка) зудар основних

розбіжних напрямків. Доволі поширена думка, ніби в цій війні не грають ролі засади та ідеї, в економічній діяльності рішуче не знаходить підтвердження. Певно, що війни не ведуть в ім'я ліберальної чи кермованої господарки. Але ж економічні системи не є чимось відірваним; їх основні розбіжності вказують на глибші суперечності політичних інтересів, систем і засад. Т. зв. реальні інтереси знаходять тим тривкіше задоволення, чим краще зв'язані з природним розвитком, в данім випадку — з господарськими напрямними. Що не всі суперечності відразу зударяються, це не змінює суті справи. Военні фронти не повстали випадково. Вони склались тепер з господарського погляду далеко правильніше, ніж це було в світовій війні.

Із свідомости основних економічних засад та з організаційної зрілості випливає не тільки краща господарська підготовка в сучасній війні, але й визначення структурно-господарської програми на майбутнє. Та програма з усіх країн може найменше визначена в Англії, зате дуже ясно накреслена в Німеччині: у висліді сучасної війни з перемогою осередніх держав має прийти — між іншими — об'єднання європейських країн під проводом Німеччини, як ядра великого простору та в дусі засад кермованої господарки — об'єднання, у вищу економічну збірноту. Це буде — на думку німецьких авторів — велепростірне господарство континентальної Європи.

ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ Й ПЕРЕДУМОВИНИ

Поняття велепростору колись, у добі кінської тяглової сили й валок возів, як засобів транспорту, могло викликати вже об'єднання міст і менших областей у суцільні державні території. Сьогодні, в добі залізниць, автошляхів і летунства щойно мільйони квадратних кілометрів складаються на те поняття, щойно простори десятки разів більші ніж нормальна, велика держава середньої чи західної Європи. Такий об'єднаний велепростір має тенденцію займати якусь природню географічну цілість, по змозі цілий континент, нпр. Австралія, або Злучені Держави Північної Америки, (7,7 і 7,8 мільйонів квадратних кілометрів). Доволі великі розміри мала б теж Європа, але вона не має тієї суцільної масовості, що характеризує інші континенти, як Півн. Америку, Африку й т. д. Півострови й глибокі заглибини побереж, що губляться в масі азійського суходолу, займають дуже значну частину Європи. З того розчленування поверхні випливає розбіжність розвоєвих напрямків та недостача зосередження в європейській економіці й політиці. Тоді як по інших континентах одне й одностайне — державність, ідеологія, економічна система — поширюється майже безстримно з одного осередка по величезних просторах, в Європі треба щойно з трудом об'єднуювати сильно зрізничковані

відосередні й надто індивідуальні напрямки. Ця основна прикметна риса заважає й при творенні велепростірного господарства.

Природних меж Європа на сході не має. Здавна прийнята в географії межа— чисто формальна, не дійсна, ні в економічному розумінню, ні щодо культурних, національних, політичних відносин, ні навіть просто з географічного погляду. Уральський хребет і для самих шляхів сполуки куди менша межа й перешкода ніж гори, що відділюють нпр. Швецію від Норвегії. По обох сторонах Уралу тягнуться ті самі російські безкраї низи з зовсім подібними географічними ознаками, здавна об'єднані в одній державі та з однаковою в основі економічною системою.

З історичного погляду найбільш реальні дані має те розмежування, що дійсно діяло століттями в середньовіччі, коли вся континентальна Європа від Еспанії по київську державу, з німецьким цісарством в осередку й напрямом експанзії на південний схід аж до Малої Азії, мала крім деякої масовості, що її значно збільшували простори між Балтійським і Чорним морем, також духову суцільність у ранньому християнстві й у боротьбі з азійськими кочовиками. З тією системою були зв'язані державні, національні й культурні взаємини, економічні ж довго ще, почасти й до світової війни її нагадувала. Тільки сьогодні це знову актуальне.

Майже в усіх проектах щодо майбутньої так чи інакше об'єднаної Європи її межі дуже довільні й випадкові. І так пропагована перед кільканадцятьма роками „Паневропа” публіциста Куденгове-Калергі виходила просто й механічно з випадкових границь версайського й ризького мира та обіймала розкинені по всьому світу французькі колонії. В тих межах притягнені механічно до гурту окремі держави, без основного вирішення важких розходжень і суперечностей та глибшого обоснування спільних, до того й економічних інтересів, не давало ніяких виглядів на життєздатну спільноту.

Майже всі новіші концепції згідні в одному: до наміченої європейської спільноти не ввійде Англія, бо вона надто тісно зв'язана з величезними просторами й інтересами своєї імперії за морем. Її особливості острівного та крайнього положення спричиняють не тільки відмінність напрямів у заграничній торгівлі, але й відмінну будову господарства та своєрідні методи, що не відповідають господарці держав на європейським суходолі. Отже континентальна Європа, але — так писали до 1940 року — без східної частини, бо від західних кордонів Світового Союзу розтягався вже інший світ, не європейський, а євразійський, з зовсім відмінною господарсько-політичною структурою та із щораз виразнішим пересуванням економічних осередків на схід, до азійської частини. Рештка континенталь-

ної Європи все ще велика простором (4,5 міл. кв. км.) та не зважаючи на далекойдуче розчленування частин і недостачу масовості — все ж доволі суцільна.

Сама величина простору, хочби й найсуцільнішого, ще не вистарчає до витворення велепростірного господарства. Широкі географічні рямці мусить виповняти багатий господарський зміст. Отже простори родючих ґрунтів і відповідна сільсько-господарська продукція, поклади корисних копалин і джерела енергії в розмірах, що забезпечують розвиток промисловости, шляхи, що звязують поодинокі області, населення не надто рідке, працездатне й купівлездатне, здібне до організованого почину. Щойно тоді це не лише географічний, але й господарський велепростір (віршафтліхер Гросравм).

Виповненість простору господарським змістом майже самозрозуміла на наших землях і взагалі в Європі, хоч не всюди в однаковій мірі. Для Європи це основна й прикметна риса. Не так в інших велепросторах, крім хіба Злуч. Держав Півн. Америки. Вже євразійські простори Росії світять прогалинами; тундри на півночі, пустині на півдні і т.п. Півн. Африка з пустинею Сагарою внутрі, Австралія з пустинним ядром, не є ніякими господарськими велепросторами, хоч географічними без сумніву є. Сам великий простір, без тієї безпереривности господарського виповнення, якраз роз-

ділює. Великі віддалі господарських областей від моря і головних шляхів, зокрема між продукційними чи й споживчими осередками, здавна були одною з найважливіших економічних проблем Росії. Віддалі між покладами вугілля та заліза не 200—500, але понад 2000 км (Кузнецький басейн — Урал), сильно утруднюють і здорожують продукцію. У Злучених Державах при значно щільнішій господарській виповненості простори краще опановані комунікаційними шляхами, зокрема також осередки доповняльної продукції. Проте роздільний, торговельний апарат обіймає надто велику частину працівників і надто дорогий. Тимчасом назагал не рішають кошти самої продукції, але й продуктів, доставлених на місце споживання, себто разом з перевозом. Тому зосередження великого виробництва в кількох лише осередках не усуває некорисних наслідків великих віддалень. Розбудова шляхів зменшує її, але остаточно не усуває. Зате недостачі добрих доріг, як ось на наших землях, можна зарадити; це питання грошей і техніки, отже не засадниче. Великі віддалі завсіди ставлять даний простір у менше корисне положення в порівнанні з країнами, де віддалення розмірно невеликі.

Близькість усіх чинників продукції, зокрема вугілля, залізної руди та моря дала Англії ті вигоди, що вможливили їй раніший розквіт промисловости та вдержання

високого рівня продукції ще довго тоді, коли в технічному устаткуванні та організаційних методах давно її вже випередили Злучені Держави та Німеччина. Європейські віддалення значно менші ніж по інших континентах; це знову одна з прикметних для Європи географічно-господарських рис.

Чим більші розміри й багатший господарський зміст велепростору, тим звичайно, хоч і не завжди й не в прямій залежності, сильніші й кращі умовини для економічної доповняльності в його межах. Отже поодинокі частини велепростору мусять мати різноманітні корисні копалини, різні джерела енергії, відмінні напрями промисловости, інші почасті умовини й роди сільсько-господарської продукції, неоднакові продукти взагалі, головно ж інші надвишки понадмісцеве споживання. Лише в таких приблизно передумовинах поодинокі області можуть взаємно доповнятися так, що господарський велепростір матиме забезпечене самостійне існування й дальший розвиток. Не дає того однастайність продукційних умовин і однобічність виробництва. До того якщо треба ще довозити великі кількості необхідних дібр та доконче вивозити маси інших, вироблених понад власне запотребування, то залежність від світового ринку надто вже велика. Про велепростірне господарство як якусь органічну суцільність тоді не може бути мови, хоч би йшло про

справжній велепростір, увесь об'єднаний в одній державі. Бразилія має величезні простори (8,5 міл. в. км), урожайні й не без корисних копалин, та великі продукційні можливості. Але як досі, вона розвинена дуже односторонньо, з нахилом до монокультури; згадати б тільки масову продукцію кави, що її доводиться нерідко палити з недостачі заграничного попиту.

Економічна доповняльність Європи дуже висока. У відношенню до розмірів континенту природні багатства незвичайно значні й різноманітні. Продукційні можливості дуже великі й різnorodні, розподіл продукції дуже неоднотайний. Різко можна відрізнити промислову Європу з високою життєвою стопою, але недобірну щодо сільсько-господарських продуктів (Бедарфсєвропа) та Європу хліборобську з низькою життєвою стопою, але надвишкову (Ібершусєвропа) щодо харчів і корму. Нерівність умовин продукції та рівня життя в засаді не шкодить економічній доповняльності в цілому; проте дуже трудно погодити інтереси таких нерівних частин.

Господарська самовистарчальність являється найвищим і досконалим виявом самостійного існування та розвитку велепростірного господарства. Не йде тут про самовистарчальність примітивного життя з неосвідомленими потребами й дуже низьким життєвим рівнем, що її зустрічаємо у від-

сталих країнах. Чим більший, об'єднаний простір, чим різноманітніші продукційні умовини поодиноких країн та їхні товарові надвишки, тим краще можна змагати до самовистарчальности в межах велепростору, зберігаючи заспокоєння різноманітних потреб і високий рівень життя. І про що окремі країні й не мріяти, те збірнота взаємно себе доповнюючих країн може до деякої міри у господарським велепросторі здійснити.

Повна й буквально зрозуміла самовистарчальність на вищій щаблі економічного розвитку — це в практиці радше ідеал ніж дійсність. У Сов. Союзі поруч зі збільшеною, правда, незалежністю від закордонних ринків дійшло до глибокої примітивізації життя та все одно ще мусіли довозити машини й уладження з-за границі. В найдосконалішому з існуючих велепростірних господарств, у Злучених Державах Півн. Америки, все ж недостає деяких дуже важких сировин, як нпр. кавчука, цини, мангану ітд. Значно більші прогалини в складі природн. багатств виявляють інші здійснені почасти чи щойно намічені велепростірні господарства, зокрема континентально-європейське. Замало тут простору, надто скупа основа прохарчування для надто вже густого населення — запевняють противники велепростірницького об'єднання. Вони кажуть, що приблизна, частинна тільки самовистарчальність, це, логічно беручи, не є ніяка самовистарчальність, шкода задля неї жертв

і труду. Повна самовистарчальність для Європи недосяжна. З чисто економічного погляду такі міркування правильні, але гут приходять на увагу ще й інші мотиви.

ПРИЧИНИ Й ПЕРЕДИСТОРІЯ.

Думки про об'єднання всієї континентальної Європи в економічну цілість побіч і проти інших континентів виринули щойно після світової війни. Безперечно, з технічного боку вплинув на це розвиток шляхів і засобів сподуки, зокрема летунства. Вплинуло теж все більше зацікавлення географією та географічними основами політичного й економічного розвитку (поява геополітики як нової науки, відчування геополітичної та геоекономічної суцільности природних одиниць почерез випадкові державні границі, „думання континентами” й т. д.). Врешті розірвання, чи бодай сильне обкороєння не одної з давніших великодержавних територій та повстання нових, дрібніших держав, зовсім природно насувало думку якогось бодай економічного порозуміння понад державні кордони.

Але все те могло діяти в напрямі ще тіснішого економічного зближення поодиноких країн по різних континентах та в дусі дальшої розбудови світового господарства, що саме засадничо було проти обставлювання окремих народніх господарств митними заборонами. Що розвиток не пішов у напрямі зміцнення світовообмінної системи,

На це склалися інші причини й переміни в економії й політиці.

До світової війни, за більшаючого й уже значного добробуту та свободних під кожним оглядом економічних взаємин в заморськими країнами, господарське становище Європи в світі було незвичайно сильне. В злучі з політичними впливами європейський капітал давав Європі супроти заморських, у значній мірі в неї задовжених країн, дуже вигідні умовини торгівлі, корисні еквіваленти обміну, можливість довозити заморські товари понад розмір європейського вивозу на рахунок відсотків, доходів і т. п.

Користі з міжнароднього поділу праці були для передових європейських держав настільки великі, що „оплачувалося” задля них занедбувати розгортання неодної продукційної можливості в себе, як менше дохідної. Не одна держава довозила товари, які могла виробити в себе, коли б була собі завдала труду підшукати відповідні сирівці, чи просто урухомити дотичне виробництво. Але якщо це давало на ближчу мету менші вигоди, капітали відпливали радше до інших галузей господарства та інших країн, хоч би й за океан. Коли ж наслідком того недорозвитку продукційних можливостей і, розуміється, сильного природнього приросту населення ставало тісно, надвишки населення свободно й легко відплизали до заморя.

З приводу цього постійного руху насе-

лення й капіталів зв'язок із заморськими континентами був дуже живий. Відсотки й дивіденди з заморських інвестицій та грошові посилки емігрантів (ремітенції) грали поважну роль в господарстві населення та в розрахункових білянсах європейських держав. Увесь світ був наче поширенням Європи та полем для європейської експансії. Якесь почуття різкої відмінності, в відношенні до інших континентів, чи хоч би тільки дуже тісної лучности передусім з рештою європейських країн, не могло мати місця в поодиноких державах Європи, зокрема в передових. Розвій господарства тратив органічний зв'язок з власним простором. Сировинна основа промисловости багатьох європейських країн, також підстава прохарчування їхнього населення, повисла в просторах, відділених від Європи океанами.

Після світової війни звязаність Європи із світовим господарством виявляла вже далеко не ті корисні сторінки, навпаки, багато гірші. Світова війна була не лише змагом між окраїнними та осередніми державами Європи, але й змаганням заморських країн проти європейської переваги взагалі. Небагато засягнені війною заморські країни зміцнили своє господарство, розбудували в неодній ділянці власну промисловість, перебрали почасти в руки й торгівлю. Конкуренція країн з високим економічним розвитком, передусім Злучених

Держав, витискала з успіхом європейський вивіз з багатьох ринків.

Знесилена війною та її наслідками Європа втратила значну частину не лише своєї політичної переваги, але й своїх капіталів і господарських позицій у заморських краях. Її передові країни з вірителів стали в великій мірі довжниками й то передусім Злучених Держав. Перед припливом європейських емігрантів Північна Америка, за нею й інші заморські держави, почали замикати свої кордони та заводити щораз дальші обмеження. Позаєвропейські простори почали відокремлюватися супроти Європи.

Випали також з європейських рям східні простори, об'єднані в Світському Союзі. Господарські взаємини з ними дуже обмежились в порівнанні до колигніх розмірів. Припинення вивозу збіжжя з житниці Європи, почасти й зменшення румунського збіжевого експорту, приневолювало залишені на довіз європейські держави тимбільше імпортувати з заморських країн. Не так важлива тут різниця в ціні, як те, що за довіз зі Східньої Європи вони легко розплачувалися вивозом своїх промислових виробів туди. Між тим промисловий експорт до заморських країн натрапляв на митні перешкоди й фінансові труднощі. Ріст зобовязань у відношенні, напр., до Північної Америки, якій і так уже промислові та інші європейські кра-

їки були винні гроші, мусів викликати прикрі економічні і навіть політичні спори.

Погіршені умовини світового господарства викликали в європейських державах тим сильніші заходи для розгорнення і зміцнення внутрішньої краєвої продукції. Самостійність нових держав і зміни границь у багатьох випадках теж спричиняли ріст мит, але одночасно й повстання нових митних перегород. Нові держави розбудовували нові в себе ділянки промислу, щоби досягнену політичну самостійність підтримати якнайбільшою також в економії незалежністю й свободою рухів.

З другої сторони старі промислові держави почали сильніше підтримувати й розгортати своє сільське господарство також заведенням і підвишкою оборонних мит. Доволі поширений погляд, що саме той зворот у господарській політиці промислових держав різко обкріїв можливості сільсько - господарського вивозу заморських країн і таким чином започаткував упадок міжнародньої торгівлі. Але здається, що той зворот у свою чергу був наслідком зубожіння Європи, що вже не могла своїми капіталами фінансувати в давній мірі торговельних взаємин з аграрними, заморськими країнами.

Участь Європи в світовій торгівлі падала; з кругло 70% у 1890 р. знизилась більше, ніж на 60% перед війною, але тоді це були природні наслідки розвитку також

нових, заморських країн. За дальше десятиліття, саме через світову війну, європейська участь упала майже на 50⁰/. Одначе цікаве, що торгівля Європи з іншими континентами зменшилась тільки незначно, зате міжевропейська торгівля, себто одних європейських країн з іншими, головно промислових з аграрними, впала на 25⁰/.

Постійні підвишки мит та інші труднощі міжнародньої торгівлі, необхідність підписувати все нові торговельні договори, які все одно не мали виглядів удержатись хоч трохи довший час без змін, деяка схожість умов і зокрема також клопотів — усе те викликало щораз нові спроби порозуміння між європейськими державами, тим більше, що саме міжевропейська торгівля потерпіла найсильніше. Одначе ніяк не вдавалося узгоднити розбіжності. Безконечна черга світових економічних нарад і конференцій практично нічого не давала крім хіба зрозуміння, що далі так не може залишитись. Зродилися спроби обласних порозумінь, себто між державами географічно собі близькими, з подібними господарськими умовами, або з продукційними можливостями, що себе взаємно доповняли. Такі держави признавали собі взаємно виїмкові, корисніші умовини торгівлі, зокрема т. зв. преференційні митні ставки, нижчі, ніж у відношенню до інших держав. В цім звороті в митній та взагалі в торговельній політиці проявляються вже ті

первні, що їх розбудовує ширше й поглиблює концепція велепростірного господарства: узгіднення напрямів господарства з даними простору, огляди на географічні звязки та на доповняльність сумежних земель. Цій концепції не доставало ще твердої ідейної підбудови та розмаху, але й так уже ці спроби обласних порозумінь перечили пануючій системі міжнародніх господарських взаємин. Ідеї світового господарства найкраще відповідала система свободної торгівлі без митних обмежень поміж державами. На світовому ринку, всюди, в усіх країнах, усі господарські одиниці поставлені нарівні, і то на всіх внутрішніх ринках.

Коли ж на місце свободної торгівлі прийшла щораз складніша система охоронних мит і між внутрекраєвими та заграничними доставами потягнуто гостру різницю, то все ж зберігалася бодай рівність трактування всіх чужих держав. Усі вони щодо висоти лише були в засаді рівно поставлені, були в однаковій мірі обтяжені митами. В усіх важніших торговельних договорах панувала „умова найвищого сприяння” (Майстбегінстігунгсклявзель). Згідно з цією умовиною особливі вигоди, зокрема митні полекші, що їх дотична держава признала якійсь іншій, автоматично належались також усім іншим державам, з якими перша стояла в договірних взаєминах. Признаючи особливі вигоди одному

Окремому контрагентові вона правдоподібно одержувала від нього якусь реальну противартість, але інші вже давати не могли ніякої рівновартості, їм дотичні вигоди припадали даром.

Різно можна оцінювати „умову найвищого сприяння”, що грала постійно таку важну роль в давніших торговельних договорах. З погляду системи світового господарства в цілому вона мабуть мала дуже додатне значіння. Одначе певна річ, що вона відповідає саме тільки лібералістичному розумінню міжнародньообмінних взаємин, що засадничо виключає митні преференції та що зводила на ніщо обласні порозуміння.

Ті спроби розбилися об конечність договорюватися також з позаєвропейськими країнами чи й з такими в Європі, як Франція й Англія, що їхній політичній перевазі далеко не відповідало економічне зацікавлення в європейських справах. У Лізі Націй рішали представники заморських країн про внутрішні справи Європи, на пр., про долю національних меншин. В економічній ділянці тим сильніше давалося відчувати втручання позаєвропейських сил. Зв'язаність з рештою світа виявляла європейським країнам далі вже тільки свою негативну сторінку, що й веліло їм шукати розв'язки в утворенні якоїсь всеобіймаючої економічної спільноти європейських сил — велепростірного господарства.

ТРУДНІ ПОЧАТКИ Й НОВА ІДЕОЛОГІЯ.

Між безкраєм світового господарства, що в них розпливалася кожна спроба допомоги своєрідним європейським потребам, та між вузькими бар'єрами митної охорони, що протиставились кожній широкій розв'язці, економічна думка шукала виходу в ідеї велепростірного об'єднання європейських народніх господарств. Вона мала перед очима декілька прикладів велепростірного господарства і змогу відчувати економічну міць таких могутніх організмів. Але в передумовах і в будові тих вповні чи бодай частинно зорганізованих велепросторів є великі різниці в порівнянні до наміченого континентально-європейського, зокрема в ділянці державно - політичного укладу. Під державно - політичним оглядом велепростори бувають однодержавні, коли весь простір займає одна тільки держава. Коли ж у межах велепростору кілька чи більше держав, то він збірно-державний. У першому випадку однодержавности організованість господарського велепростору охоплена приблизно організацією дотичної держави. Правда, в такій величезній державі, зокрема, коли вона обіймає не один, а багато народів, питання господарської організації куди складніші, ніж у нормальній (щодо простору) державі. Все ж в цьому випадку не виринає засадниче нова й своєрідна проблема. Зате

велепростірне господарство збірно-державного типу досі ніде ще не здійснене й ставить організаторів перед зовсім новими й важкими завданнями.

Класичним прикладом однодержавного велепростірного господарства є Злучені Держави Півн. Америки. Крім природних багатств, тут і населення підприємчeve, і з високою життєвою стопою, і незвичайна тут єдність у господарці та політиці, і однастайність в ідеології та світогляді. Федеративна форма ні трохи не відбирає Злученим Державам ні однодержавного характеру, ні вирівнаности. Почерез федеративність зверхніх форм однодержавним був євразійський велепростір Світського Союзу. Однастайність надавала йому одноцільна господарська й соціальна державна політика. Обидва однодержавні велепростори одночасно суто-континентальні в протилежності до велепросторів океанічного типу.

Бритійська імперія — це найбільший велепростір світу, але несуцільний, одночасно океанічний. Поодинокі частини розкинені по різних континентах та островах і об'єднані лише так довго океанами, доки на них має перевагу англійська фльота. Можна сумніватися, чи тут загалом може бути мова про природний велепростір та чи відмінність положення, географічної приналежності й природньо-географічних умов не виявляться згодом сильнішими, ніж

обєднальні чинники. Вони в першу чергу політичні, та не можна уважати британську імперію за ододержавний організм. Надто велику незалежність мають фактично поодинокі домінії і формально надто підкреслений чисто договірний зв'язок між ними.

В напрямі витворення суцільного величезного господарства пішла британська імперія тільки недавно, хоч думки про це й політичні програми виринали вже з початком ХХ. ст. Порозуміння в Отаві в р. 1932 виявило велику зміну економічних відносин, коли й найбільша прихильниця вільного міжнародного обміну й світового господарства — Англія зв'язалася тісніше зі своїми домініями за допомогою преференційних мит. Таким чином повстало величезне господарство, відмежоване назовні спільним митним кордоном, а всередині спертє на доповняльність поодиноких країн. Проте існують митні границі й між Англією та домініями, тільки преференційні, нижчі в порівнянні з зовнішніми, щобто для інших держав.

До океанічного типу належить також японський величезний простір у Сх. Азії. Однак складові частини цього ще невикінченого комплексу вже згуртовані довкола внутрішнього японського моря. Щораз більша участь областей на суходолі (Корея, Манджу-куо, Внутрішня Монголія) пересуває японський величезний простір до типу міша-

них, континентально - морських. Сюди, але в іншому відношенні, належать держави з континентальним матірним пнем і з великими посіlostями за морем, як ось Франція з Півн. Африкою та з колоніями. На творення велепростірного господарства Франція ніколи поважно не спромоглася, Японія йде в тому напрямі, але перше мусіла б іще збройно об'єднати велепростір. Ніодин з тих велепросторів не відповідає наміченому європейському й не може бути для нього зразком.

Питання господарської суцільності європейського велепростору незвичайно ускладнює його збірно-державний характер. Старі національні держави на прадідівських землях не можна порівнювати з британськими домініями на колоніальній землі. До того домінії дійшли до незалежності щойно недавно. Не можна також порівнювати культурно - світоглядових зв'язків, що об'єднують англо-саксонський світ, з майже несамовитою силою в суто національно наставлених держав континентальної Європи.

В останніх мусіла б витворитись спільна ідеологія, бо тільки вона може об'єднати розходження й суперечності. Чисто господарські інтереси бувають надто вузькі й надто зв'язані з цією чи іншою групою, може й зі шкодою для інших.

Між державами й націями мусить запанувати взаємне довіря, почуття спільно-

ти, деяка протиставність до інших велепросторів, їхньої економічної системи, політики й духовости, зрозуміння тісного об'єднання всієї континентальної Європи. Всі такі психологічні основи тривкої спільноти можуть вповні розвинутиися щойно на тлі великих подій, що рішають про долю всіх учасників. Але вони можуть назрівати лише в світлі нових ідей та переоцінки вартостей, у даному випадку в ділянці економії та політики. Доки не прийшло до такої переоцінки, європейські велепростірницькі думки, зроджені з біди й слабости, животіли доволі нерішуче й компромісово.

Ці міркування безперечно зовсім правильні. Велепростірне господарство дає низку реальних користей. Передусім поширює межі вільної, безмитної обміни з території окремих держав на увесь економічно об'єднаний велепростір. Відпадає повинь торговельних договорів та вічних їх змін, безліч митних ставок і т. д. Для продукції підприємств відкривається широкий ринок, бережений перед конкуренцією посторонніх країн митними кордонами велепростору. Виплачується виробництво в великих розмірах, яке нормально дешевше, ніж по менших фабриках. Поміж поодинокими підприємствами й ділянками промисловости настане доцільне розміщення, поділ праці, спеціалізація, взаємна доповняльність, також зосередження, щоб зайво не мати продукції тих самих виробів у

різних місцях та щоб не доходило до над-продукції. Відповідні заходи в цьому напрямі та поширення ринків збуту вплинуть на кон'юнктуру і т. д.

Всі такі аргументи можна б висунути також в ім'я світового господарства й вільної міжнародної обміни. Як реакція на повоєнні митні перегороди і т. п., вони мають багато за собою, але не дають нічого засадниче нового. Переносять тільки систему світового господарства до вузьких меж самої Європи. Як перехідний стан до відновлення всесвітнього господарства — це зовсім раціональне. Тільки сама ця кінцева мета вже не манила ні досадністю, ні навіть доцільністю. Якщо вже не світове господарство, то тим більше не його зменшене видання.

Своєрідніше звучить дальший аргумент у користь велепростірного об'єднання, що становище європейської збірноти зміцнить-ся проти інших велепростірних господарств, зокрема при торговельних переговорах. Але й це живцем перейняте із щоденних торгів і суперечок за кожну з безлічі митних ставок у розритій митними кордонами повоєнній Європі.

Важкі економічні проблеми після світової війни не находили розв'язки в старій системі господарської та політичної думки. Найкращі на погляд, може самі собою і дійсно раціональні, економічні поради й пляни безсильно розбивалися об опір по-

літики переважної більшості держав. Годі думати про якесь масове отупіння керманців державної політики повоєнної доби. Очевидно, зайшли основні переміни в життєвих умовах народів і держав, так що розумні й доцільні для давніших відносин економічні порядки вже не відповідали основним потребам життя й розвитку національних спільнот. Прийшов час на основну перевірку відношення економії до політики, цебто завдання й місця господарства в цілості національного буття. Цю перевірку зробив у Німеччині націонал-соціалізм.

Старий, лібералістичний світогляд ставив господарство, як окрему ділянку, з власною закономірністю. Згідно з класичними поглядами держава повина якнайменше втручатися до господарської діяльності. Правда, в новіших часах це траплялося щораз частіше та щораз сильніше, але це вважали за щось все таки виїмкове й майже ненормальне.

На всякий випадок економічна політика держави могла мати тільки одну мету — збільшення продуктивності й піднесення матеріального добробуту, отже чисто господарську мету. В переведенні обов'язувала в усій ділянці господарства „економічна засада“, з якнайменшими коштами досягти якнайбільший господарський вислід, отже якнайвища — в матеріальному розумінню — господарність.

Німецький націонал-соціалізм усунув надто свободну індивідуалістичну господарку та підпорядкував інтереси одиниць оглядам на добро цілості, народньої спільноти. В кермованій господарці держава координує зусилля та ініціативу господарських одиниць в інтересі тієї цілості, але не тільки в матеріяльнім інтересі.

Здійснення господарських вимог — не самоціль. Господарство є тільки засобом для досягнення вищих цілей: світоглядних, релігійних, етичних, політичних — передусім для забезпечення незалежності й самостійного розвитку. Підпорядкованість господарства політиці не треба розуміти так, що господарські установи є фінансовим джерелом для зміцнення тих чи інших партій або що кожний „політик” має встрявати в господарство й порядкувати фахівцями. В політичному веденні зосереджуються всі потреби й вимоги національного буття й розвитку.

Економічна політика держави має так кермувати господарською діяльністю, щоб відповідно організоване господарство служило вищим і загальнішим цілям нації, зокрема ж забезпеченню її існування та розвитку.

Світова війна показала Німеччині, що її звязаність із світовим господарством і далекойдуча залежність щодо харчів і сировин не відповідала вимогам забезпечення життя й свободи нації в зударі з еконо-

мічно вигідніше поставленим противником. Відтіля зворот від міжнародньообмінної системи поділу праці до розрахунку на власні сили, від світового господарства до органічно побудованого на власнім життєвм просторі (Лебенсraum, життє-простір).

Новітнє розуміння автаркії в дусі підпорядкованости чисто господарських моментів вищим, загальнішим цілям та розуміння міждержавних господарських взаємин, як лише доповнення власної економії в межах органічно даного велепростору — ось та нова ідеологічна й реальна основа німецьких зусиль за велепростірне господарство континентальної Європи.

НОВІТНЄ РОЗУМІННЯ АВТАРКІЇ.

Автаркія — давно відоме поняття й давнє гасло економічної політики. Вона означає самовистарчальність, цебто задоволення всіх господарських потреб населення і вимог економічного розвитку засобами й силами власної країни без ніякого в основі доповнення торгівлею з іншими державами. Господарське відокремлення може потягнути за собою подібну відірваність від зовнішнього світу і в інших ділянках життя. Автаркія — каже злобно один із противників (Роміє) — це система, при якій держава уявляє собі, що не тільки збереже існування, але ще й розвинеться та виросте на силі, коли відокремиться від

інших держав. Така держава мусіла б вдоволитися можливостями й засобами, що їх дає одна тільки країна, одні природні умовини, одно населення, одні технічні, наукові чи взагалі духові почини, які є в розпорядженні її політичної влади.

З чисто господарського погляду автаркія була б доцільна лише тоді, коли б відмежування від інших держав могло вести до такої інтенсивної розбудови краєвого господарства, яка дала б більші користі, ніж при міжнародньообмінній системі поділу праці. Охоронні мита здорожують довозений товар, але згодом розвивається власна продукція і виробляє товар часто з кориснішим у цілості вислідом для народного господарства. Проте порівняння з охоронним митом далеко не вичерпує впливу автаркії, якщо вона переведена вповні й послідовно. Коли в країні недостає важних сировин, ніяка інтенсифікація господарської чинности їх не заступить, якщо не винайдуть підмінки. Такі винаходи — річ доволі виїмкова, тоді, як відсутність бодай частини з найважливіших сировин у цій чи іншій країні — загальне.

Новітні автаркісти вповні свідомі того, що вибирають дорожчий шлях: „Автаркія коштує... більше, ніж світова обмінна система, подібно до того, як митна охорона коштує більше, ніж свободна торгівля; це настільки очевидне, що шкода зайвих слів

на докази" (Касаліні). Отже висновок: автаркія дорожча, значить недоцільна, важна лише доти, доки її розуміння чисто господарське та й мета залишається тільки економічна — вдоволити матеріальні потреби країни ціною якнайменших витрат.

За якнайбільшу самовистарчальність були в старовину філософи, що були одночасно до деякої міри й економістами. Аристотель заявляється більше за первісну замкненість домашніх господарств, Платон — за міжнародний поділ праці, але в звязку з обмеженнями й державним кермуванням зовнішньої торгівлі (обидва з причин соціальних і етичних: люксус, зріст маєткових різниць, творення соціальних кляс і т. п.). І Тома з Аквіну, найбільший філософ християнського середньовіччя, хоч наближався може більше до Аристотеля, розумів вигоди міжнародної торгівлі. Проте був засадничо проти неї во ім'я релігійно-етичного ідеалу, що надавав зміст і напрям для всього тодішнього життя.

Те підпорядковування чисто господарських міркувань доцільности понадекономічним, вищим оглядам зникло в добі розмаху капіталістичної доби з її чисто економічним раціоналізмом і експанзивною вдачею. До автаркії капіталізм мусів ставитись вороже. Сьогодні вертається вона назад, але вже не з оглядів на етику. Цілість

життєвих інтересів народу знаходить свій зосереджений вираз у політичній спільноті. Підпорядкування чисто господарських моментів знову змінює погляд на автаркію, але змінює й само її розуміння.

Завдання господарства щодо безпеки існування й незалежності нації-держави на випадок війни — сильно підкреслюють німецькі речники автаркійних, велепростірницьких напрямків:

„Справжнє народне господарство... це завжди боєготове господарство (вергафте Виртшафт). Це — не якийсь собі інтерес на гроші й дрібняки, а питання духовости. Його найперша ціль — не якнайбільша господарність і найвища заробітна платня за всяку ціну... а виконання господарського обов'язку боєготовости: безпека життєвих і розвоєвих сил народу та його життєпростору господарськими засобами... Тільки після виконання цього військового обов'язку, а саме безпеки вільного постачання сирівцями й харчами, бо тільки одно з другим дає економічну свободу, — тільки тоді безумовним наказом стає якнайвища господарність у виборі продукційних і торговельних засобів. Тільки з хвилиною виконання військового обов'язку починається господарський обов'язок, цебто підбір найраціональніших способів у виробництві й торгівлі” (Дайц).

Саме огляд на військову забезпеченість

спричинив рішальний зворот у німецькій господарській політиці. Міжнародній поділ праці міг бути дуже добрий за мирних часів із мирними виглядами на майбутність. На випадок міжнародних спорів і війни колишня економічна система не забезпечувала Німеччині відповідного довозу харчів і сировин. Коли б усі держави в подібній мірі були залишені на взаємний довіз і так само загрожені, було б пів біди. Але так не є, і корисне положення Англії та її морська сила давала їй при міжнародно-обмінній системі такі вигоди й таку незалежність, що можна було з деякими перебільшенням казати: міжнародно-обмінна система для Англії — заразом автаркія. Але тільки для Англії. Для Німеччини, навпаки, загроженість шляхів довозу й постачання була спонукою виробляти якнайбільшу кількість найважливіших дібр у себе дома, в найближчій, військово незагрозеній сусідстві. Німеччина покинула систему світового господарства, коли дальша в ній участь загрожувала її безпеку й боеготовість, та перейшла в засаді до автаркічного ладу.

Отже рішальний мотив того звороту в німецькій господарській політиці не був економічного порядку. Мова не про повну самовистарчальність, як щось само собою бажане і самоціль. Не виключає вона також усякого довозу, а тільки той, що міг би бути припинений в рішальній хвилині, перед-

усім у хвилині воєнних напружень та був би одночасно такий важний, що його відпад міг би спричинити ослаблення оборонної здатності країни. Тому необхідні речі слід виробляти дома.

„Бо лише тоді, коли залізний резервний запас харчів і кормів... та залізний запас промислових сировин, що разом забезпечують народ перед капітуляцією в випадку бойкоту чи блокади, виробляється всередині самої країни, лише тоді збройна сила має забезпечене запілля завдяки такій вояцькій поставі господарства та може справді дати захист життєвому просторові нації”. (Дайц).

„Добра, потрібні для заспокоєння тих потреб, що... стали життєво необхідними, мусить постачати власний життєвий простір і то так, щоб... не могла виринути загроза їх перервання” (Берггендлер). Інші добра, не такі необхідні, можна й слід набувати шляхом міжнародної обміни, коли це виходить корисніше. Можна б набувати і ті найосновніші добра, коли доставка й на випадок війни ворогом незагрожена, але ця доставка мусить бути забезпечена також тривким зв'язком дотичних країн, не тільки з чисто військового боку.

„Добра, конечні для життя з суб'єктивного погляду й тоді недсяжні, коли доступність узалежнена від деяких умовин, на які не можна пристати... Договори може

корисно підписувати лише той, хто міг би обійтись і без договору. — Та це в господарських відносинах можливе тільки тоді, коли заспокоєння найконечніших потреб забезпечене й без договору. В кожному іншому випадку йде не про угоду, лише про диктат” (Берггендлер).

Отже при цім новім, „політичнім” розумінні автаркії не йде про повну самовистарчальність — ні як про самоціль, ні як про щось досягне. Тому конечна така організація господарства, щоб усі основні й найконечніші потреби народу й держави знаходили тривке заспокоєння в повній безпеці та без нараження незалежности. Щойно тоді політична суверенність національної держави одержує також економічний зміст.

Здобуття якнайбільшої незалежности від посторонніх чинників вимагає саме дуже енергійних і творчих зусиль і, з природи речі, буває звязане з розмахом і навіть підвищеним життєвим рівнем, хочби задля збільшення виконности населення. До того й психологічно не підходить назва самовистарчальности, що зокрема з німецькій мові (Зельбстгенігзамкайт) викликає уяву вдоволення малим і даним та обмеження життєвих вимог і творчого розгону, придушености активности й поривів, застою, якщо не обниження життєвого рівня, отже чогось негативного. Тому політичне

розуміння автаркії означають терміном „націонале Зельбстфєрзоргунг“ (національне самопостачання), цебто національне самовизначення в ділянці постачання, чи взагалі господарства.

У звязку з тим є голоси проти вживання назви „автаркія“, що ніби вже звязана з ненадто приємливим розумінням повної самовистарчальности. Правильніше було б — „автархія“, бо йде саме про ту самовизначальність. В українській мові можна залишити стару назву „автаркія“, але в новітнім політичній розумінні економічної самовизначальности. Можна, бо та стовідсоткова самовистарчальність — явище надто виїмкове.

Забезпека хочби лише найпотрібнішими добрами у власній країні веде до деякого здороження в порівнанні з міжнароднім обміном. „Це вимагає більше праці й жертв, бо, очевидно, довіз не одного товару з інших частин світу не раз буває дешевий, ніж власний виріб у своїй країні. Але ці жертви конечні. Бо що тут заощадимо в грошах, то одного дня доведеться доплатити кровю“ (Дайц).

Автаркізація — означає поза певну межу зріст коштів, якщо не зменшене задовільнення потреб. Поки цього вимагають загальніші інтереси національної спільноти, треба з тим погоджуватись. Коли ж це настільки нарушує господарність, що далі вже

не веде до зміцнення безпеки й збройности, а навпаки, ослаблює її умовини, то дальша автаркізація суперечила б меті, для якої саме держава виокремилася з міжнародньої обмінної системи (Предель). По досягненні загальніших цілей дальша автаркізація була б суперечною збільшенню народного добробуту.

В одній нормальних розмірів країні надто важко здійснити не то повну самовистарчальність, а й ті найосновніші передумовини автаркії в розумінні екочомічної самовизначальности. Відтіля змагання доповнити їх військово й політично безпечними господарськими зв'язками з іншими країнами та об'єднатись з ними в автаркійне велепростірне господарство, в данім випадку — континентальної Європи.

НОВІ НАПРЯМКИ ЗОВНІТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

В державі, що змагала б до повної самовистарчальности, закордонна торгівля грала б дуже незначну роль. Одначе таке відокремлення від світа, німецький націонал-соціалізм уважав неприроднім і загрозовим. „Держава повинна ...старатися досягти лише такого ступня самопостачальности, який ще можна назвати органічно здоровим, себто мати свідомість, що кожне перебільшення мусіло б виявитися так само шкідливим, як кожне недотягнення. Господарська політика спрямована всеціло

на самовистарчальність, неминуче довела б господарський організм до замертя, бо найважливіша передумовина всякого господарського розвитку — це постійний зв'язок з зовнішнім світом” (Шрайбер).

Новітнє, розуміння автаркії ні троха не виключає оживленої торгівлі з іншими країнами. Навпаки, прихильники цього напрямку — це одночасно речники ширшої розбудови закордонної торгівлі, правда, відповідно кермованої в інтересі національної спільноти та не в кожній ділянці. І так з обсягу закордонних торговельних оборотів відпадають добра, конечні до заспокоєння найосновніших потреб. Годі визначити точні межі тієї ділянки. „Найконечніші добра мусить постачати для щораз то густішого населення його власний життєвий простір. Не слід ототожнювати їх з мінімум егзистенції, такий рівень не вистарчав би до задоволення європейського народу, але й не можна рівняти їх з дійсно досягнутою чи бажаною життєвою стопою”. (Берггеллер).

„Націонал-соціалісти вповні свідомі, що життєвий рівень народу, якщо б мав ґрунтуватися тільки на власній харчевій та сирівцевій базі, був би на стільки низький, що не давав би змоги вдержати виконність на сучасній висоті, тоді, як саме завдяки їй нарід поліпшує свою життєву стопу...”

„Тільки шляхом доцільно продуманої обміни, від одного народнього господар-

ства до другого, може підвестись життєва стопа народу понад рівень, на який дозволяє власна вузька скиба та ще до того техніка. Цю національну систему з автаркією прохарчування й сировин з одного боку та з якнайширшою закордонною торгівлею, що цю автаркію доповнює, але не нівечить — з другого боку, націонал соціалісти називають, національною господаркою (Фелькіш авсгеріхтете Віртшафт). Отже власний ґрунт мусить забезпечити народові головно економічну свободу; зовнішня ж торгівля — забезпечити високу життєву стопу”... (Дайц).

„Автаркія неозначає за́мкнення границь у господарсько-політичнім відношенні, тільки радше розрізнення потреб населення з військово-політичного становища: довозити тільки те, без чого на випадок біди можна й обійтись; якщо вже треба довозити й ті найконечніші добра, то їх слід громадити на складі”. (Дайц). Довозити слід, доки є можливість, і ті сировини чи й вироби, що дуже необхідні й їх виробляють у краю, якщо доцільно щадити власні запаси на випадок майбутньої війни. (Бергтендлер). Дуже можливо, що з подібних міркувань, Англія довозила постійно залізну руду з заграниці, хоч має багато власної.

В порівнянні з добою лібералістичної економії те основне обмеження ваги закордонної торгівлі лише до доповняльної ролі, велика й засаднича зміна. З того вплива-

ють і дальші різниці. Лібералізм кермувався майже виключно матеріальними вигодами та перецінював хвилеві, головнo користі щодо цін; в осередку всіх торговельних міркувань стояла ціна як регулятор ринку. Перед вели купці й перевагу мала купецька психологія. Краєве господарство було залежне від зовнішньої торгівлі та від вагань світової кон'юнктури. Надто вільна ініціати-ва одиниць вела до гострої, конкуренційної боротьби й непорозумінь поміж державами. В торговельній політиці панували імперіялістичні напрямки.

Підпорядкування економії понадгосподарським цілям у націонал-соціалізмі каже не раз і в закордонній торговельній політиці не дивитися виключно на матеріальну сторінку. Може вимагати за купу продуктів у країні, з якого бажані добрі політичні взаємини, хоч би ці продукти якісно не до-рівнювали товарів з якоїсь іншої, політично байдужої держави, чи хоч би навіть треба було дорожче за них заплатити. Прикладом може тут бути аграрна продукція схід-них і південно-східних держав Європи, яка щодо якості й ціни сильно загрожена американською конкуренцією. Франція не змогла допомогти своїм політичним приятелям щодо збуту; між політичними симпатіями й господарськими можливостями в цій площині були великі розходження. Англія во-ліла купувати дешевше збіжжя заморських країн, з якими, зрештою, була в тісних го-

сподарських, почасти й політичних взаєминах. Зате Німеччина спромагалась купувати всі сільсько - господарські надвишки тих європейських країн не лише тому, що могла їх потребувати, але й з інших причин, частинно й позаекономічних, на всякий випадок згідно зі своїми основними поглядами на закордонну торговельну політику.

Немає тут рішати ціна, зокрема не хвилює вигода. Закордонна торгівля має давати тривке доповнення краєвій продукції, забезпечувати одностайно вищий життєвий рівень. Тривкі взаємини поміж дотичними країнами дозволяють ширше розвинути в бажанім напрямі продукцію товарів, призначених на вивіз. Певність, що й у майбутності збут до взаємницької країни забезпечений, уможливляє також значні поміщення капіталу в дотичні виробничі галузі. Одностайність розвитку й розширення продукції спричиняються з часом сильно до здешевлення виробів.

Основні зміни зайшли також у змісті й напрямних торговельних договорів. Коли це були по суті митні договори й розмірно мало звертали увагу на інші питання ніж митні ставки і т. п. Національна господарська політика звертає увагу не стільки на мита, як на загальні економічні умовини. Буває, що сторони договороються й про введення нових продукцій для взаємного вивозу та заздалегідь про ціну, що ніколи давніше не бувало предметом договору.

Високі охоронні мита приневолювали наставлені на вивіз краї, зокрема слабше на світовому ринку поставлені аграрні країни знижувати ціни, іноді нижче власних коштів, щоби все ж могли суперничати з краєвими цінами держав, що довозили ці товари. Мита діяли тут до деякої міри наче данини, накладані довізником на експорту-ючі країни. За те націонал-соціалістична політика закордонної торгівлі виходить від власної краєвої німецької ціни, і платить експортерам нпр. аграрним державам Балкану ціни понад рівень світового ринку.

Усунення митного здирства є незвичайно важним кроком до оздоровлення міжнародніх обмінних взаємин; робить їх справедливішими. Розуміється, що відпадає тут самочинно дампінг. Продавати свої вироби закордоном нижче власних коштів чи власних внутрішніх, краєвих цін не тільки в за-саді ненормальне, але й у практиці стає не-корисне й зайве. Ціна перестає бути регуля-тором ринку. Зате може бути висловом об-мінного, господарського чи й політичного відношення сил дотичних країн.

Мита в системі кермованої національної господарки не грають вже тої панівної ро-лі, що давніше. Давніше, зокрема перед сві-товою війною, осередньою точкою митних договорів і взагалі міжнародньої торговель-ної політики було питання: свободна торгів-ля чи митна охоронна? Між крайніми теза-ми бували й різні компроміси. В довоєнній

добі, коли вже, очевидно, засада митної оборони рахувалася панівною, в огнищі переговорів і догід, стояло питання: митна рівність чи диференціяція мит? Себто чи для всіх держав контрагентів мали бути однаково високі мита, чи для одних вищі, для інших нижчі, залежно від конкретних взаємин. Висловом цих засад була з одного боку умова найвищого упривилеєння, з другого митна преференція.

Прикметною хоч і не обов'язковою ознакою при признаванні преференційних мит буває те, що при митній рівності тісніші чи взагалі взаємини з дотичною державою не були б можливі, якщо її вивіз не міг би конкурувати на рівних умовах з посторонніми державами, нпр. балканське збіжжя з американським. Таким чином преференція не тільки формально перечить міжнародньо-обмінній системі поділу праці з її вимогою митної рівності. Купують не там, де найдешевше, підтримують країну ніби менше виконну, дозволяють їй поширити продукцію понад давніші розміри. Становище держав конкурентів ослаблене ж не інакше, коли б на їхній вивіз наклали особливо високе мито. На світовому ринку теж почасти відбивається те зміцнення й те ослаблення, коли держава, що користує з цінових вигід преференції, може туди кинути дешевші вивозові надвишки.

Преференції є засадничо колючими й

позитивними щойно при деякім господарським об'єднуванні географічно близьких земель, найкраще ніби в велепростірне господарство. Але тут вже мито не грає цієї рішальної ролі, бо її не грає вже ціна товару. Кермований господарці та доповняльному характерові, закордонної торгівлі відповідає краще кількісне означення довозів і вивозів. Країна потребує нпр. стільки то збіжжя; ця скількість мусить бути тривко забезпечена довготерміновим договором. Але довіз не має бути більший ніж ця кількість, бо впливав би некорисно на внутрішню, краєву продукцію

Контингенти набирають зовсім іншого, засадничого значіння в новій економії тоді, як давніше були побічним засобом обмежувати неорганічно довози, коли митні заборона не вистарчали. Взагалі крім митного велику роль по війні грав адміністративний протекціонізм з безліччю заборон, різної висоти перевозових тариф і т.д. Контингенти були тоді засобом дошкулити контрагентам, предметом жалоб і невдоволення експортних фірм, нагодою до протегування одних на некористь інших, нпр. національних меншин і под. В новім економічному ладі це природні й органічні засоби.

Контроль держави над закордонною торгівлею, в кермований господарці власне самозрозуміла, теж перебула цю переоцінку. Тривкість і вирівнаність господарських

взаємин вимагає довозити з тих країн, куди йде вивіз. Торговельні взаємини можуть здаватися в окремих випадках некорисними, проте понадекономічна, найчастіше політична рація може їх вимагати. Навпаки, корисний на око вивіз може підриває майбутні постійні взаємини, або йде в розріз з політичними напрямними. Над усіма такими моментами одиниця не має перегляду й не завсіди здібна поставити загальні інтереси вище своїх приватних.

Закордонна торговельна політика виявляє зворот від засобів прикметних для свободно кон'юктуральних взаємин усіх держав з усіма, до метод, що краще відповідають поглибленні тривких господарських взаємин між близькими собі країнами, передусім географічно.

Цей зворот лежить на шляху до велепростірних об'єднань.

ЕКОНОМІЧНА СТОРІНКА ОБ'ЄДНАННЯ.

Чисто економічні міркування не давали рішучого висновку за об'єднання Європи у велепростірне господарство. Виявляли наявність загальних для цього передумов з часу світової війни й деяких намагань у цьому напрямі але разом і важливі перешкоди. Нерівність господарських інтересів, зокрема між аграрними та промисловими державами, здавалось, не находила розв'язки. Загально ж годі було розв'язати погляд, що все одно Європі ніяк не

досягти повної господарської самовистарчальности. Отже ніби затрачався всякий змисл об'єднання, що як не як вимагало би й жертв.

Рішальну зміну внесло тут щойно новітнє розуміння автаркії з підпорядкуванням господарства понадекономічним цілям та націонал-соціалістичний погляд на доповняльну лише ролю закордонної торгівлі з підкресленням тривкості й пляновості органічних господарських взаємин.

„Ідея велопростірного господарства... об'єднує в собі думку міжнародньообмінного поділу праці та самовистарчальности, це синтеза, але не компроміс між тими двома напрямками; з кожним з них окремо має і щодо передумовин, і щодо цілей мало спільного та змагає до зовсім іншого порядку у взаєминах між поодинокими народніми господарствами” (Штраух).

Зокрема не є це перехідна форма від автаркії в межах однієї держави до свободнообмінного поділу праці в світовім мірілі. Коли йде лише про те, щоби, задля неможливості загального вирішення, бодай у вузких межах кількох держав здійснити безмитно-вільну обміну, то з велепростірним господарством це мало би тільки зовнішню подібність, але з зовсім відмінним наставленням і змістом.

Велепростірне об'єднання виходить від підставової автаркії кожної окремої країни, отже від оглядів на внутрішній ринок.

Поодинокі держави не мають зрікатися оборони внутрішнього ринку, але навпаки якнайширше розбудувати цей ринок як природню основу своєї економічної життєздатності. Розширення ринку поза державні границі не має йти самочинно. Тільки надвишки продукції понад краєвий попит та додаткові, незаспокоєні внутрі потреби мають виходити на ширший ринок між державних взаямин, і то передусім у межах господарського велепростору.

„Европейське запотребування конечно слід покривати в першу чергу в Європі... Через відповідну торговельну політику й пропаганду треба збудити в Європі свідомість, що насамперед доконче зміцнити внутрішню торгівлю континентально-европейського велепростору вичерпанням усіх можливостей... Щойно потім народні господарства континентально-европейського велепростору можуть вступати в товарний обмін з іншими велепросторами... (Дайц). Іншими словами, зовнішня торговельна політика європейських країн мусить орієнтуватись географічно (равмгебунден — називає це Гrefель), себто в першу чергу й переважно тільки на європейський велепростір.

В початках велепростірницької думки підкреслювали головню саме цю тільки орієнтованість закордонної торгівлі: „Поняття „велепростірне господарство” належить до ділянки закордонної господарської

чи закордонної торговельної політики. Щоб з'ясувати собі це поняття, слід доцільно виходити зі розуміння велепростірного господарства (Гросравмвіртшафт), як засобу закордонної, торговельної політики"... (Тіле). Сьогодні таке розуміння велепростірного господарства разило би також неповністю й маловажністю.

Економічне співжиття в межах велепростору вимагає передусім тривкості взаємин, себто договорів, підписаних на довгий час, далі поглиблення всіх ділянок господарства. „Торговельний договір у національно - органічній розумінні має впорядковувати цілість народньо - господарських відносин з взаємного порозуміння тих держав, що... готові творити органічні господарські збірноти велепростірницької вдачі з метою досягти цим шляхом тривких і корисних наслідків для економічного розвитку всіх дотичних країн. Порозуміння з посторонніми державами... краще називати тільки торговельними чи господарськими договорами". (Шрайбер). Вони, очевидно, не засягатимуть так у глибину господарського буття європейських країн, як ті основні, довгочасові господарські договори внутрі велепростору.

У велепростірному господарстві країни залишені в першу чергу взаємно на себе й мають доповнюватися так, щоб усі найосновніші добра вироблялися в межах веле-

простору, але й усі вироблені найшли в його межах збут. Досі такого вирівнання продукції й запотребовання в Європі не було, самочинно до нього прийти й не може. Тим більше, що вже не має рішати автоматика цін: „На місце диктату ринку прийде розгорнення продукційних сил народів. Не те вироблятимуть, на що дає дозвіл світовий ринок, тільки те лише, що дозволяють енергії народу й простору. На місце свободи господарства, приходить свобода праці”. (Гунке).

Якщо продукція не має механічно пристосовуватися до кожного запотребовання, то навпаки споживчі нахили населення мусять у неодному оглядатись на продукційні можливості країни чи й цілого велепростору. Вирівнювати часові недобори можна з запасів, збережених у часі надвишки. Все ж це не мусить завсіди статись навіть у велепросторі. Тому — „Також для економічної співпраці різних народів цінним приданим... є вміння обмежуватись у споживанні. Інакше була б небезпека, що коли наслідком особливих овставин, господарські контрагенти не поспіли би зі своїми доставами, деякі країни звертались би до інших доставців” (Кроль), себто поза велепростором. Зовсім не перечить автаркійним засадам велепростору шукати додаткового доповнення в інших просторах, проте краще, коли воно не є конечне. Але те вміння обмежи-

тись, навіть коли нема безумовної кінченості, це вже одна з психологічних прикмет, що виходять власне поза межі чисто економічних міркувань.

Об'єднаність вимагає, „щоб учасники мали обов'язок постачати найнеобхідніші добра в межах велепростору і діставати їх передусім з цього простору (Берггендлер). Тому, зберігаючи в основі засаду виробляти те, до чого кожна країна має придатні умовини, все ж у тих межах поодинокі держави велепростору мусять пристосовувати не лише напрям довозу й вивозу, але почасти й саму продукцію до потреб своїх взаємників, держав у тому ж велепросторі. Взаємне доповнювання в ділянці й засобами торгівлі переходить у достосовування (Абштімунг, називає це влучно Тіле), напряму й розмірів продукції до запотребування велепростору.

Отже аграрні держави Європи мусять у своїй продукції брати на увагу особливі потреби промислових європейських держав, передусім найбільшої з них, Німеччини. Це й для них корисне, бо тоді матимуть забезпечений постійний і вигідний збут на ринку, що все спроможний і радий перебрати умовлені кількості дотичних сільсько - господарських продуктів. Нпр. Румунія зобов'язалася в договорі з Німеччиною перевести 20% посівної площі пшениці та 12% посівної площі кукурудзи під управу олійних насін, бавовни, конопель, стручкових і кормових рослин. Уже давніше устійнено роз-

мір управи деяких рослин, нпр. сої. Німеччина тут, як і в відношенні до інших південно-східніх держав зобов'язалася не тільки закупити весь дотичний збір, але й допомогти фоховими порадами, досвідом, машинами й капіталом. Така поміч дозволяє дотичним країнам скорим кроком перейти до поступовіших форм господарки, до чого у протилежному випадку потребувала би десятиліть. Зрештою (каже Кріль) в сучасній добі... ініціативи держави, також у сільсько-господарській ділянці, такі переміни психологічно вже значно лекші, ніж колись.

Одначе всі ті переміни не мають нарушувати основної господарської структури країн велепростору й не торкаються нпр. відношення між сільсько-господарською продукцією та промисловою, між краєвим запотребуванням та вивозом і т. п. Практично, південно-східні держави не мусять навіть змінити напрямку свого вивозу, бо в величезній більшості йшов він і так до Велико-Німеччини (60—90%).

Одночасно продукція промислових держав, мусить теж пристосовуватися до місцевих потреб аграрних держав. Та це було зрозуміле й давніше, з огляду хочби на лекший збут промислових виробів і на конкуренцію інших промислових держав. Зокрема німецька промисловість завсіди мала багато більше зрозуміння для потреб і бажань заграничних відборців ніж нпр. ан-

гліійська. Пристосування промислової продукції до вимог країн збуту й технічно й психологічно без порівняння легше ніж у сільсько-господарських продуцентів.

Таке далекойдуче пристосування всього господарства всіх земель до потреб велесторору очевидно неможливе за давнішої системи свобідно-індивідуалістичної господарки. Вже „передумовиною підписання такого договору є точне ознайомлення з власним господарством та скупчення всієї керми господарськими відносинами в руках держави безпоередньо або через станові організації” (Тіле). Тим більше все узгіднювання господарської діяльності. Що велесторіне господарство вимагає кермованої господарки, розуміли й давніші противники велесторіницьких думок. А що ця господарка ще майже ніде не була здійснена, звертали цю вимогу як аргумент проти можливості здійснення велесторіного господарства.

Зрештою, усунення цінової автоматики, орієнтації виробництва й вивозу на найвигідніші ціни й ринки, саме вже вказує на перемогу кермованої господарки; це для неї одна з найсутєвіших прикмет. Достосовування всього господарства при рівночаснім збереженню органічної своєрідности розвитку, розуміється, вимагає пляновости й зосередження різноманітних господарських первнів, та ще одноцільної економічної політики.

Пляновість і керма необхідні не лише в кожній окремій державі, але й для цілого велепростору. Щойно з такого ширшого погляду спільноти можна досягти якнайкращого використання всіх природніх багатств, особливостей і відмінностей окремих країн — учасників велепростірного господарства. Щойно так можна раціонально впорядкувати області продукції й збуту, чого давніше не було і тому приходило нераз до зайвих і різнонапрямних перевозів і посилок. В організованій Європі відпали би ці зовсім не маловажні недоцільності; одночасно дійшло б швидко до розбудови сітки шляхів і сполук, доцільної для велепростору як цілості. До величезного упрощення дійшло б у валютних відносинах та щодо розплати. На місце двобічних компенсаційних умов торгівлі й розплати вже висувається багатобічний розрахунок (клірінг) між усіма державами велепростору. В першому випадку оборот паде звичайно на рівень нижчої величини, коли одна держава мала б менше вивозити до другої, ніж відтіля довозити. У другому (при сконтрації вимог і зобов'язань усіх до всіх учасників) обороти без порівняння більші, бо маючи надвишки вивозу до одних країн, держава вирізняє ними перевагу довозу з інших, і не мусить той довіз обмежувати. Між поодинокими валютами запанувало би стійке відношення вартости най-

краще на основі валюти економічно й політично найсильнішої держави, отже німецької марки.

ПОЛІТИЧНА СТОРІНКА ОБЕДНАННЯ.

Тісна співпраця держав, обєднаних у велепростірнім господарстві, тривкість господарських договорів та відносин, зокрема також достосування власної продукції окремих країн до вимог континентально-європейського велепростору, вимагає не тільки економічного порозуміння, але й політичного. „Господарська співпраця не є підмінкою неіснуючої політичної гармонії... згідно спрямована господарка у велепросторі — це тільки самозрозумілий наслідок політичної узгіднености, а не короткоречинцева угода на кожночасне виповідження (Кроль). Політичне заспокоєння й приязне співжиття учасників мусить бути тривке й міцне, якщо господарський звязок має також бути тривким. Він тісно звязаний з політикою, тоді як при лібералістичній світогосподарській системі міжнародні економічні взаємини мали ніби окремішний від політики характер. Між політичними й господарськими напрямними мусить панувати однозгідність.

Це, зрештою, впливає вже з автаркійного коріння велепростірного обєднання: узгіднення вимог боєспроможности й безпеки з вимогами господарности в межах велепростору. Коли найсильніша проми-

слова держава Європи платить аграрним державам-доставцям вищі ціни, ніж мають сільсько-господарські продукти на світовому ринку, то це, очевидно, тому, що доставки з тих держав, унутрі континентально-європейського велепростору незагрожені позаєвропейським ворогом та з погляду військово-політичного безпечні. Також виріб і збут усякої зброї та взагалі предметів військової господарки мусить відбуватися в тісному порозумінні членів велепростору. Не можна допустити й думки, щоби котрийсь із них відскочив, коли це йому виявиться вигіднішим і, наближаючись до позаєвропейських сил, обернувшись своєю зброєю проти співучасників велепростірної спільноти. Але й інший, основно важний для Європи, товар не смів би туди відійти.

Організація народніх господарств під кутом бачення інтересів усього велепростору, взаїмне достосовування, узгіднення військово-політичних напрямних ітд. — всі ті конечні й необхідні при велепростірнім обєднанню вияви вимагають у немалій мірі господарсько-політичної централізації. Тим більше, що вже з усіх тих взаїмних оглядів природньо випливає деяке обмеження свободи рухів в окремих державах „Абсолютна суверенність прислугує цілому велепросторові що до зовнішнього світа. В якій мірі учасникам доведеться поступитись з власної суверенности

та хто буде носієм збірної суверенности на зовні, це в кожному велепросторі уложиться по його ж закономірності" (Бергендлер).

Наведений вислів може надто різкий, але зовсім певно, що до деякого обмеження суверенності окремих держав мусить прийти. Питання тільки в якому розмірі. Повну економічну, з тим до значної міри й політичну свободу рухів європейські країни мали й давніше тільки номінально, бо в рамцях англійської світової гегемонії вони мовчки погоджувались з таким станом. Найбільшим успіхом англійської дипломатії (вважає Грефель) було засугерування європейських країн, ніби вони справді мали повну свободу.

В рамцях і в користь велепростірної спільноти теж мусить прийти до обмежень суверенности й свободи рухів. У німецьких речників велепростірного господарства в теорії переважає думка, що ті обмеження не повинні йти надто далеко. Вони кермуються при цьому й ідеологією націонал-соціалізму і засадничим розумінням основного змісту велепростірного об'єднання, врешті й практичними оглядами доцільности.

„На кожний випадок є ще дальша, багато глибша різниця між деякими іншими велепросторами та континентально-європейським ...Німеччина... не матиме... ніяких імперіялістичних цілей, на життєві

права й управнені інтереси молодих... народів не посягне та їх не порушить. Таке наставлення Німеччини впливає самозрозуміло з націонал-соціалістичного світогляду (Штраух). Неінакші висновки випливають з глибшого змісту велепростірного об'єднання, яким є якнайбільша інтенсифікація всіх господарських засобів і можливостей.

„До такої найвищої життєвої виконності дійдуть народи та їхні простори лише тоді, коли кожний нарід зможе розвиватися згідно з власними, вродженими йому законами життя й еволюції... Тому кожний нарід мусить собі сам створити.. власні життєві форми державности, господарки, культури й релігії” (Дайц). Велепростірне господарство обов'язково спричинить глибокі перемини в поодиноких народніх господарствах, але господарсько-структурні зміни мають свою межу там, де порушили б самі основи народнього господарства. Не сміють заривати й національно-політичної структури. „В велепростірнім господарстві збереження національної самостійности згуртованих у ньому держав — справа необхідна й обов'язкова” (Тіле).

Велепростірне господарство не може здійснитись підб'єм поодиноких держав — що інше воєнна перемога над Світами, що те об'єднання щойно забезпечує — тільки їхнім порозумінням. Де йде не про вели-

тенську державу або про колоніальну світову імперію, там велепростірне господарство може ґрунтуватися тільки на договорі народів і держав, що замешкують даний простір... Зміни, що діються не в спільнім порозумінні, можуть спричинити лише напруження, які утруднюють а то й зовсім виключають повне використання господарських можливостей" (Кроль). Усупереч поглядам, що такі краще найсильнішій державі мати все безпосередньо у власній руці ніж догоджуватися з другими, велепростірне господарство не має бути засобом чи шляхом до поширення та імперії. Також практичні міркування промовляють за порозуміння, якщо учасники свідомі вимог хвилини „Обеднання ґрунтоване на правильно зрозумілих інтересах може бути й здоровіше й тривкіше ніж однопартійний новотвір, де частини тільки й думають, щоби мерщій розійтись (Кроль).

Новий лад може вирости тільки на ґрунті переконання з живої сили ідей, не з військової переваги, що може являтися тільки крайнім засобом. Ті ідеї приходять з Німеччини й означають пристосування націонал-соціалістичних засад внутрішньої господарки також до міжнародніх відносин (Райтінґер). Отже витворення політичної, культурної та господарської спільноти прийде, силою ідей та прикладу Німеччини, не збройним насильством. Аграрні й вза-

галі менші держави могли б опертись на Німеччині подібно як британські домінії на Англії, бо й там спільнота держиться не лише з військово-політичних оглядів, а в значній мірі й культурними світоглядовими та іншими зв'язками. Підстави до таких зв'язків в Європі є, треба їх тільки освідомити й розбудувати.

Зовсім зрозуміло, що в конкретних випадках військово-політичні та інші огляди можуть вимагати іншого вирішення того чи іншого питання, ніж коли б це йшло тільки згідно з основними засадами економічної політики. Та політичні форми й переміни не мають бути тут предметом ближчого обговорення. Централізаційним напрямом відповідає в економічній структурі форма митної унії, при якій падають усі митні кордони поміж державами-учасниками цієї злуки. Тривкість і повність господарського злиття вказує тут на тенденції також до загальної, політичної злуки. Для держав спільної чи бодай дуже спорідненої народності й культури це тільки перехідний ступінь до повного політичного злиття. Німецька митна унія (1833) була таким етапом до державного об'єднання (1871) переважної частини німецької національної території.

Але вже у випадку трьох скандинавських держав спроби митної злуки не дали тривкого висліді, хоч дотичні народи собі кровно й культурно дуже близькі. Тим

менше виглядів на успіх і доцільність виявляла б митна злука між дуже сильно зріжничкованими народами всієї Європи. З економічного погляду митна злука доцільна між країнами приблизно однакового напрямку й ступня економічного розвитку. В обох випадках приблизно так і було, але вже між сільсько-господарською Малярщиною та більше промисловою Австрією перед війною не було змоги погодити вимоги митної політики, хоч обі країни творили реальну унію. Між окремими країнами континентальної Європи різниці господарської структури й ступня економічного розвитку бувають ще куди яркіші.

З усуненням митних кордонів паде охорона тих галузей продукції, які органічно вирости в дотичній країні, але все ж не рівноцінні відповідним продукціям інших країн, з якими здійснюється митна злука. Упадок дотичних ділянок виробництва спричинює втрати й болючі пересування не лише в найближчій ділянці господарства, але й у дальших та взагалі в соціяльній, господарській та фінансовій структурі країни, в рівних життя населення і т. п. затирається своєрідність розвитку окремих країн, що надалі може піти в неприроднім напрямі. Колишня злука Словаччини з Чехоморавією, почерез усі підкреслювані тоді сильно кровні, національні й політичні симпатії, все ж потягла за собою занепад словацької промисловости, надто слабкої в по-

рівнянню з могутньо розвиненою чесько-моравською. Але наслідки усунення митних границь можуть іти й далі та загрожувати й суттєвим основам вже не тільки економічного, але й загального ладу.

Митна злука континентальної Європи спричиняла б упадок промисловости в багатьох країнах. Німецькій промисловості дало б монопольне становище на широкім ринку та величезні користи. Але німецьке хліборобство опинилося б знову в тяжкій скруті через дешеву конкуренцію екстенсивно-аграрних країн. Упадок сільського господарства спричинив би знову вплив населення до міст і промисловости, втрату власної основи прохарчування ітд. Це викликало б знову небезпеку на випадок воєнних ударів, себто перечило б засадам національної автаркії. Занепад селянства позбавив би Німеччину живого джерела здоровля, сили й розродчости. Без відновлення з цього джерела, при односторонній промислово-міській цивілізації, грозив би фізичний і духовий занепад раси.

Загальні, понадеекономічні огляди не дозволяють на ту матеріально ніби найкориснішу розв'язку, що її обіцявала б митна злука. Німецькі речники велепростірного господарства зовсім не схильні такій привабливій омані посвятити здоровий стрижінь народного й расового розвитку та безпечність, що впливає з гармонійного укладу всіх господарських сил країни.

І з боку відповідальних керманичів господарства була свого часу заява, що митна злука в континентально-європейським розмірі рішуче виключена.

НАСЛІДКИ ОБЕДНАННЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ.

Форма велепростірного об'єднання держав континентальної Європи ще не устійнена. Від звичайного преференційного договору й двобічних умов доставки до митної та валютної злуки немало знайдеться проміжних форм. У провідній країні європейського велепростору митна злука не наводить надто прихильної оцінки. Доцільнішим здається таке об'єднання, при якому залишаються митні границі та зберігається своєрідність економічного розвитку поодиноких, до певної міри автаркійно наставлених країни, правда достосована до збірних вимог велепростору як цілості. Така форма не має ще устійненої назви. Покищо можна називати це просто велепростірним об'єднанням і розуміти під тим з'ясовані вище форми у протилежності до митної злуки.

Збереження своєрідності економічного розвитку зазначається в структурних різницях аграрних і промислових держав, у напрямках господарки та зовні торговельної діяльності і т. п. Основне завдання велепростірного об'єднання лежить саме в розв'язці питань доповняльності й узгід-

нення господарських інтересів тих двох протилежних типів держав — аграрних і промислових. Аграрні країни, зокрема південного сходу Європи, вже від давна потребували вигоди митної преференції супроти непосильного суперництва заморських країн. Вони збувають більшість своїх продуктів у 1—2 промислових державах і тільки з ними мусять домовитись.

Промислові держави навпаки, зв'язані зі значно ширшим ринком збувають свої виробу в різних, також і в позаєвропейських країнах. Чим вища якість промислових виробів, на тим більше число ринків доводиться вивозити, в розмірно менших кількостях. Німеччина, нпр., збувала 3/5 до промислових держав. Тому признати преференцію кільком лише з більшої кількості контрагентів промисловим державам і трудно, і врешті не виплачується. З чисто економічного погляду не було підстав до преференційно-доповняльних взаємин між аграрними й промисловими державами Європи.

Зворот прийшов тут щойно від понад-економічних напрямних нової Німеччини щодо автаркії та доповняльності міждержавних господарських взаємин. Аграрні держави одержують вигоди забезпеченого збуту своїх продуктів, і то по добрій ціні, бо це впливає з навіязання на внутрішній господарський лад і рівень цін у Німеччині. Відпадає, зрештою, замор-

ська конкуренція. Тим самим вигідніше можуть купувати промислові вироби, що їх діставали давніше по цінах розмірно значно вищих від цін аграрних продуктів. На велопростірнім об'єднанні аграрні держави Європи виграють. Низька у них життєва стопа підійметься.

Але підвищення рівня життя, ріст і диференція потреб, збільшення працездатності, купної здібності населення, все те можливе тільки зі зростом індустріялізації та урбанізації. Припинення тих процесів при дальшій зрості населення здержало б цей сприятливий розвиток. Саме це припинення, чи й поворот на нижчий ступінь упромисловлення вважали противники велепростірницької думки за нероздільно зв'язане з кожним об'єднанням аграрних країн з промисловими. Останні, мовляв, ніколи не виявлять охоти допустити до дальшої індустріялізації аграрних країн-взаємників, навпаки. Конечність такого повороту ясна в випадку митної унії, але саме з таких міркувань унію відкидають. І щодо цієї неохоти великих промислових країн сьогодні думка інша.

Взаїмна доповняльність продукції країн учасників велепростірного господарства виключає штучне підтримування тих ділянок виробництва, зокрема промислового, яке не має природніх підстав у дотичній країні та взагалі надто самовистарчальницькі тенденції окремих держав. Далеко

посунена автаркійність, зрештою, немалий і коштовний тягар для менших держав. Певно, що межі природности чи штучности умовин продукції бувають іноді дуже невиразні, та що зокрема у відношенню до слабших вони легко викривлюються. Проте німецька велепростірницька думка має для проблеми дальшого економічного розвитку аграрних країн деяке зрозуміння.

Німеччина потребує нпр. більше текстильних сировин і могла б вимагати звернення зусиль на їхнє добування. Дунайські країни могли би доставляти більше вовни, коли б розмножили відповідно плекання овець. Але ж вони мусять налагати на інтенсивніші продукції, не на екстенсивні (Кроль). Такої екстенсифікації від них жадати не будуть, бо вивіз промислових виробів до аграрних країн можливий тільки в умовах інтенсифікації виробництва й упромисловлення.

Що до міжнародніх обмінних взаємин песимісти запевняють, що індустріялізації щораз дальших країн веде до постійного зменшування дотичних оборотів. Оптимісти відповідають, що саме переведення в життя індустріялізаційних дій вимагає щораз то більшого довозу промислового устаткування. Промислові країни мусять відповідно взяти активну часть у тому розвитку аграрних країн. Ріст потреб і купної здібности далі доведе до більшого й різноманітнішого довозу, хоч у відношенні до

краєвої продукції його вага зменшиться (М. Ігнер з нагоди віденського показового ярмарку). Зокрема високоякісні вироби на-ходять невеликий збут в екстенсивних — сільсько-господарських країнах, де недо-статок капіталу тормозить навіть довіз хліборобських машин. „Упромисловлення дрібно аграрних держав не є, як це часто твердять гальмою для збільшення міжна-родньообмінних оборотів. Бо власна про-дукція масових виробів у тих держав в свою чергу звільняє їхні грошові засоби для спроваджування високовартісних ви-робів німецької промисловости, що їх на вужчих основах внутрекраєвого збуту вони невисилі випродукувати. Зрештою, Німеч-чина й не може доставляти масові товари відповідно дешево (бо це значило б жер-твувати життєвий стандарт німецького на-роду можливостям конкуренції з дешевими виробами країн з багато нижчим рівнем життя)... Промисловий вивіз Німеччини можна піднести на вищий ступень лише шляхом упромисловлення аграрних країн (Дайц). Такі висновки може, правда, роби-ти тільки могутня промислова держава з якісним виробництвом. Менше спеціалі-зовані й менші промислові країни втрача-ли б на цьому розвитку.

Щодо окремих груп європейських дер-жав, то у звязку з загальним зворотом торговельних взаємин від почести відо-середніх напрямів (вивіз до Англії, довіз

з заморя ітд.) до повної доосередности ні-
яких особливих затруднень не матимуть
південно-східні аграрні країни. Вони й досі
вивозили на 3/4 до Німеччини та з замо-
рям майже не мали взаємин. Більші пере-
орієнтаційні труднощі в скандинавських
державах, що більшість свого вивозу (м.
ін. і дерева!) розміщали в Англії та заморю
з активним сальдом торговельного білян-
су, тільки меншу частину на континенті,
з яким мали пасивне сальдо. Зате культу-
рою, побутом ітд. вони Німеччині ближчі
ніж південно-східня група (за Райтінгером).

Поважні жертви мусіли б мабуть при-
нести західні держави, головно Франція.
Їхні взаємини з рештою континенту були
слабші, половина зовніторговельних обо-
ротів припадала на заморські країни. Тор-
говельний білянс з ними був пасивний, але
розрахунки вирівнювалися прибутками
з великих капіталів, приміщених у замор-
ських країнах. Може яка половина з тих
капіталів пропаде. Високий життєвий стан-
дарт мабуть не вдержиться на давній ви-
соті та знизиться до середньо-європей-
ського рівня. Та великі структурно-госпо-
дарські перевороти вимагають від декого
й болючих жертв, від усіх напевне поваж-
них трудів і зусиль. Південно-європейська
група виявить деякі особливості й мабуть
тісніші звязки з Африкою (німецький
автор, Райтінгер, не хотів мабуть сяга-
ти до питань, у яких живо зацікавлена

передусім союзна Італія). Проте ясно, що без неvigід займе місце в велепростірнім обєднанню.

В цілості континентальна Європа може забезпечити собі те основне й найконечніше в розумінню політично - господарської автаркії тільки з великим напруженням. До повної самовистарчальности недостає багато основних промислових сирівців, як оливо, мідь, цина, манган, рідкі й шляхотні метали, нафта, кавчук, текстильні сировини. Синтетичне виробництво останніх трьох родів чи груп можливе до певної міри, але в більшому розмірі відтягало би надто багато робочих рук і енергій та спричиняло би надто високі кошти. Харчовин завдяки сильній інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та впорядкуванню збуту, ринку й цін у Німеччині й Італії приблизно вистарчає. Більші недобори виявляють рослинні товщі (до 30% за-потребовання) та тільки деякі тваринні продукти. Величезні довози Європи в цілому пояснюються високим за-потребованням Англії, що перевищало континентальне в 3—8 разів. (Європа — без Сходу, як у р. 1940).

Харчева забезпеченість континентальної Європи при добрій організації та деяких запасах зовсім можлива, як це видко в сучасній війні. Але це вимагає постійного напруження, та не можна плянувати велепростірне господарство надто статично.

Населення прибуває. Дуже низький життєвий рівень у південно-східних країнах напевно піднесеться в корисних умовах велепростірного об'єднання. Якщо б підійшов до висоти німецького, то спинивсь би вивіз аграрних продуктів з тих країн і забракло б їх у велепросторі. Збільшився б теж сильно попит на промислові вироби. Такі зміни не діються так скоро й різко, але все ж з ними рахуватися треба.

„Європейський простір може й міг би, бодай у ділянці харчовин заготовити на обмежений час ту кількість, яка потрібна для забезпечення населення найнеобхіднішими засобами прожитку. Але... поодинокі частини європейського простору мають на загальна однакові продукційні умови й тим самим жнива підлягають однако-вим кліматичним впливам... На випадок неврожаїв європейським просторам не достає обласей, з відкіля б вирівняти недобір... Тільки з найбільшим напруженням осягнений рівень можна вдержати якийсь час; із зростом популяційного тиску й те неможливе (Берггендлер).

Отже Європа потребує доповняльних просторів, коли її брати в сучасних політичних границях. Тому зустрічаємо погляди, що слід було би брати її в традиційних межах „від Гібральтару по Урал”. Але таке формально-географічне вимежування, тільки до світової війни було ще можливе, бо давня російська держава входила зо-

всім до європейської системи господарства. За Совітів європейські частини Росії щораз тісніше звязувалися економічно й політично зі своїм природнім продовженням в Азії. Російська „Євразія” це був тоді окремий для себе світ — так до р. 1941.

З невідділених від Європи океанами частин світа залишалася ще Африка, що справді могла би постачати маси рослинних товщів, колоніальних товарів, текстильних сировин, руду тощо. Для такої двоконтинентальної збірноти винайдене й назви „Еврафрика” („Геополітік” 1940 XII). Та коли в „Євразії” йде про економічну й політичну суцільність російських просторів, природно й культурно доволі одностайних і рівноцінних, то Африка може бути тільки колоніальним доповненням, не органічною частиною європейського життєпростору. Зате й нема небезпеки, щоби відтягнула увагу континентальної Європи від її суттєвих завдань, як це зробила колись спрямуванням всіх енергій на заморський захід.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.

Розгляд поняття й передумовин велепростірного господарства виявив загальну для цього придатність європейського континенту, але й великі труднощі переведення в життя. Значно більші ніж по інших велопростірних господарствах, вже здійснених, чи в стані розбудови. З чисто економічного погляду ледве чи можна б дійти до пози-

тивних висновків у користь велепростірного об'єднання багатьох різноманітних держав континенту, що не визначається ні суцільністю простору ні даними для самовистарчальності.

Щойно у світлі нових поглядів на роль господарства в цілості національного життя й розвитку, зокрема також новітнього розуміння автаркії та доповняльної функції міждержавної торгівлі, в ладі кермованої господарки й нового економічного світогляду змагання до об'єднання Європи в велепростірне господарство набрали змислу, а з перемогою Німеччини в сучасній війні, також і виглядів на здійснення. Залишається ще розглянути дотеперішні втілення велепростірницької думки в конкретних рямцях та суттєві прикмети, що відрізняють європейські методи й форми об'єднання від велепростірних творів по інших континентах.

Окремі первні пізніших змагань до економічного об'єднання Європи можна додати в декількох давніших явищах, але в цілості це були рідкі й дуже приблизні аналогії. Ще найкраще відповідає — коли її згорнути в часі — добі переходу від міської господарки й торгівлі пізнього середньовіччя до меркантилістичної згодом господарської політики великих територіальних держав. Підприємливі середньовічні міські республіки Італії, фляндрійські міста чи члени союзу міст німецької Ган-

зи, підтримували оживлені звязки з найрізнішими кінцями й частинами тодішнього європейського світа. Виринав деякий „міжнародний” поділ праці у промислових виробництвах та в обміні, опертий на використання місцевих різниць щодо продукційних можливостей і напрямків, щодо якостей та щодо рівня цін. Це вже якісь первні світового господарства в досяжних тоді межах.

„Можливість чисто світово-господарського наставлення в торгівлі на дальші віддалі дана була тим лекше, що чогось у роді народніх господарств тоді ще не було”. Себто слабо зорганізовані територіяльні держави не творили ще суцільностей. Висновки (проф. Реріга)), чи й о скільки ті міжнародні взаємини торговельних міст могли бути прикметні для загального господарства середньовіччя, сюди не належать. Розвиток держав у напрямі теж економічного усучільнення своїх територій та згодом до меркантилістичної політики придусив покищо цю ранню систему світового господарства. Держави економічно організувалися внутрі та відгороджувалися на зовні, розриваючи таким чином давніші міжнародні звязки.

В тім переході від безпосередньої участі в світовому господарстві менших політично-господарських організмів до гуртування їх у могутніші одиниці, що покищо відсувають геть у зад давню світово-гос-

подарську систему, лежить аналогія до сучасної доби. Теж до деякої міри вже в самім об'єднуванні менших господарських одиниць у вищу економічну спільноту.

Проте є великі різниці. Коли сьогодні деякі німецькі автори ставляють Ганзу як зразок для велепростірної економії, то це слід розуміти щодо духа й метод, що дійсно в дечім нагадують новітні засади, нпр. націонал-соціалізму (регуляція ринку сталість цін і взагалі господарських взаємин, безпосередня обміна товару за товар ітд.). Позатим не було там суцільности просторів та їхньої організованости. Тодішню систему таксамо добре, як не краще, можна порівняти з пізнішою добою світового господарства.

Також господарська політика меркантилізму кермувалась в дальшому зовсім іншими напрямками ніж велепростірницька думка. Меркантилістичні держави старалися вивозити якнайбільше готових виробів і якнайменше сирівців, у довозі навпаки. Зв'язок із зовнішнім ринком мав бути дуже живий, у нутрі ж не кладено зусиль для вироблення економічної доповняльности частин. Метою не була автаркія, радше якнайактивніший торговельний білянс. Економічне усуцільнення відбувалось у межах вже об'єднаної політичної території, отже скоріше як в одноподержавних велопросторах сьогодні, тоді як в Європі велепростір-

не господарство має здійснюватися через політичну несучільність.

„Континентальна блокада” Наполеона І. намагалася виключити Англію з європейських господарських взаємин. Тим вона нагадує сучасну війну, також заміною довізних товарів власними виробами (буряковий цукор за трощевий, синтетичні барви і т. д.). Але бажала користати лише Франція, про доповняльність у виробництві поодиноких європейських країн не було й мови, їхнє зацікавлення блокадою було дуже нерівне, прогалин у ній повно. Дуже коротке тривання не дало їй розвинутися до якоїсь економічної системи.

Німецька митна спілка (Дойчер Цольферайн, 1833) мала в першу чергу згуртувати економічно частини одного й одноцільного щодо часу, культури, мови і т. д. народу, що змагав до цілковитого об'єднання через історичні залишки й пережитки окремих держав. Митна спілка була кроком до повного злиття в одне й нероздільне, отже проблема зовсім інша. Зате за свідому думку створення велепростірного господарства можна уважати пізніший проект головного речника німецької митної спілки, Ліста. Він пропонував створити економічний блок континентальних держав: Німеччини, Австро-Угорщини, Голляндії, Бельгії, Швайцарії, з вістрям проти Англії. Подібних проєктів було ще згодом кілька, за світової війни відома „Мітель-

європа" Навмана. Він реально оцінював роль провідної держави в такому об'єднанні та значіння війни для цього. Та всі ті проекти залишились на папері.

Європейські держави щойно після війни почали займатись думкою про велепростірне об'єднання. В практиці такі течії виявилися тільки спробами преференційних митних догод та обласних договорів. Щойно сучасна війна принесла рішальний зворот.

Для Німеччини перехід до велепростірного господарства це тільки послідовний розвиток її ж економічних і загальних засад, здійснення німецьких думок про політичну автаркію й доповняльність, про життєву спільноту в органічно данім просторі, забезпечену тривкими економічними й політичними зв'язками — та оружною силою, в першу чергу самої ж Німеччини. Становище провідної держави дає їй привілеї, але й накладає обов'язки постачати взаємників промисловими виробами, запевнити в себе збут аграрним державам, допомогти їм своєю наукою та організацією, знайти лік на їхній недостаток капіталу.

Є сумніви, що сама ж Німеччина на капітал не багата... Але в системі кермованої чи й плянкової господарки тоталітарної держави розмірно легко можуть урухоми-ти природні багатства й всі запаси дібр та всі резерви праці притягти не коштом високих цін, платень і вигідних кредитів,

тільки засобами кращої організації, в крайньому випадку й примусової. Тому в сучасній добі вага й діючість міжнародного фінансового капіталу упадає, також і передусім у ділянці воєнно-політичній. Це важливе й цікаве явище можна тут згадати тільки мимоходом. Зрештою Німеччина й так вживала переважно не фінансових позик лиш безпосереднього товарового кредитування. Та всіла вже вжитися міжнародня розрахункова система, що сильно влегчує пряме вирівнювання вимог і зобов'язань.

Для інших держав Європи велепростір не господарство щось нове, інколи приємне, інколи ні, але воно вживається з непереможністю ідеї, що якраз відповідає вимогам об'єктивного економічного розвитку. Всі держави, вступаючи в об'єднання, тратять дещо на економічній свободі рухів і на політичній суверенності. За те зміцнюються їм моменти тривкості й безпеки. Перевага цих оглядів над міркуваннями про вищу дохідність, свободніше підприємства і т. п. це одна з основних психологічних рис доби замираючого капіталізму. І робітники частіше воліють нижчі платні, навіть обов'язкову працю державі, але все те забезпечене, ніж кон'юктурні високі ставки, але й марево безробітності. І підприємці лучаться в союзи, обмежують договорами продукцію і т. д.: зрікаються надзвичайних зисків, але й зменшують ризико.

Таких прикладів в економії багато, але й у політиці величезні розмірі новітніх зброєнь не то дрібнішим, а й більше середніх розмірів державам не під силу, ризико при воєнних зударах для них надто велике.

У випадку континентально-європейського обєднання своєрідність і складність організаційних питань лежить у збірнодержавності велепростору. В однодержавних велепростірних господарствах однастайність, відсутність яких небудь розмежень унутрі, в збірнодержавних збереження органічної своєрідности розвитку при допомозі також митних границь. Там поділ праці в засаді як у світовому господарстві, в дійсності значно далше йдучий, бо без ніяких перепон сягає глибоко до самих основ виробництва, тут деяка автаркійність частин і взаїмні доповняльність головно в ділянці міждержавної виміни. Там творення продукційних комбінатів у величезних розмірах і на неменші, віддалі та розмірний обрахунок коштів виробництва, тут органічне вміщення підприємств до простору й пристосування їхніх розмірів до вимог ближчого збуту й доповняльності іншими підприємствами, далі порівнювання цін виробів та міждержавні угоди що до них. Проти централізації й диктатурної централізації влади в однодержавних велепросторах, в збірнодержавного типу велепростірних господарствах співпраця окре-

мих державних одиниць та провід економічно й взагалі передової держави.

Та органічна синтеза самотійно й відповідно до своєрідних умовин кожної країни розвинених сил є знову одною з прикметних рис усього, не лише економічного життя в європейській спільноті. Вища єдність, коли вже здійсниться, але в індивідуальній різноманітності, це прикмети європейскості в культурі, господарстві, політиці, ідеології ітд. Приналежність до Європи це не лише географічне окреслення. Така структура європейскості ставить перед складніші завдання, але й веде до розмірно значно кращих вислідів.

Не так самовистарчальність, призначена для Європи, як організованість усього простору та найінтенсивніше урухомлення всіх сил і відношень „Велепростірне господарство... це такий уклад міждержавних господарських взаємин, який на місце неорганічної обміни дібр у (лібералістичнім) розумінню світового господарства вимагає інтесифікації господарських відношень унутрі розмірно відокремлених (веле) просторів (Штравх). На місце експансії вширину, як досі, інтенсифікація до глибини (Грефель). Щойно так проорганізовані велепростори вступлять у міжконтинентальні господарські взаємини. Світове господарство, але не стихійно індивідуалістичне, лиш планово доповняльне між народніми господарствами згуртованими у велепростори, вла-

сне міжостанніми. Щойно таке організоване світове господарство забезпечити найвищий добробут.

Зріст у волопростори це один з провідних об'єктивних ідей сучасної добу, що перетоплюють структуру не тільки господарства, а всього життя. В Європі війна, та перемога в ній Німеччини, відкриває нову епоху. Тільки одним із виразів прийдешніх перемін є велепростірне господарство континентальної Європи.

ЛІТЕРАТУРА.

Daitz, Werner, Der Weg zur völkischen Wirtschaft, München 1938. II. Teil, Deutschland und die europäische Grossraumwirtschaft.

Eicke, Rudolf, Warum Aussenhandel? Berlin 1939.

Grävell, Walter, Der Aussenhandel in der Nationalwirtschaft Stuttgart 1937.

Kiesewelter, Bruno, Die neuen Aufgaben der deutschen Volkswirtschaft. Berlin 1937.

Croll, Walter, Wirtschaft im europäischen Raum. Wien 1940.

Krüger, Karl, Deutsche Grossraumwirtschaft. Hamburg 1932.

Krüger, Kraftstoffversorgung der Grosswirtschaftsräume 1940.

Nyiri, Ladislaus, Die europäische Grossraumwirtschaft. Berlin 1940.

Posse, Grossraumwirtschaft in deutscher Handelspolitik „Die Bank“, Jg. 28 H. 1, 1935.

Reithinger, Anton, Das wirtschaftliche Gesicht Europas. Berlin 1936.

Rettig, Georg, Die europäische Agrargüterversorgung. Heidelberg 1938.

Schreiber, Manfred, Grundzüge einer national-organischen Aussenhandelspolitik Jena 1935.

Strauch, Helmut, Die Idee der Grossraumwirtschaft in der Handelspolitik der Gegenwart. Berlin 1938.

Thiele, Walter, Raum und Wirtschaft (Grossraumwirtschaft) Berlin 1935.

Thiele, Walter, Grossraumwirtschaft in Geschichte und Politik, Dresden 1938.

2, 0/

(1986)

РЛ 1546^у

~~2510~~

Вісник

Р.ДИМІНСЬКИЙ

ВЕЛЕПРОСТІРНЕ
ГОСПОДАРСТВО
ЄВРОПИ

УВ

сг